شرح خدمات

توسعه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی

(پیوست شماره ۱ دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب)

امور پیمان
omoorepeyman.ir

پیشگفتار

بهره‌برداری بی‌رویه از آبخوان‌ها در چند دهه اخیر منجر به کاهش منابع آب زیرزمینی در اغلب دشت‌های کشور شده که به نوبه خود مشکلات و مسائل متعددی از جمله افت سطح آب زیرزمینی، کاهش کیفیت آب زیرزمینی و در برخی مناطق فرونشست زمین را به دنبال داشته است و می‌تواند منجر به از بین رفتن اراضی کشاورزی و مهاجرت روستائیان گردد. علی‌رغم اقدامات و برنامه‌های دولت در احیاء و حفاظت منابع آب زیرزمینی، موفقیت چندانی در این کار حاصل نشده است که یکی از دلایل آن عدم مشارکت واقعی بهره‌برداران و کشاورزان در این فرآیند است.

هرچند در سه دهه‌گذشته، فعالیت‌ها و مطالعاتی با عنوان «ایجاد تشکل‌ها و واگذاری امور تصدی‌گری به آنان» بویژه در منابع آب سطحی توسط دو وزارتخانه نیرو و جهادکشاورزی انجام گرفته و گاهاً تجارب موفقی به دست آمده است، اما نتوانسته بویژه در بخش آب زیرزمینی به کنترل و بهبود وضع موجود کمک کند. این مشکل از دو منظر قابل کند و کاو است؛ اول اینکه نقش جوامع بهره‌بردار محلی در فرآیند مدیریت آب، در حد متقاضی و خدمات‌گیرنده و نیز تشکل‌های وابسته به آنان در حد کارگزار دستگاه‌های دولتی (با موضوعِ واگذاری خدمات تصدی‌گری به آنان) تقلیل داده شده است. دوم آنکه در برنامه‌های ظرفیت‌سازی و توانمندسازی بهره‌برداران در مدیریت منابع و تاسیسات آبی و تعادل‌بخشی منابع آب زیرزمینی، توجه کافی به مسائلی از قبیل معیشت جایگزین کشاورزان، ارتقای آگاهی آنان در زمینه رابطه آب، خاک و گیاه، و افزایش ظرفیت نفوذپذیری خاک، تغذیه آبخوان و اصلاح سبک کشاورزی و ... صورت نگرفته است. به نظر می‌رسد راه حل این مشکل نیز از جنبه‌های مختلفی قابل بررسی می‌باشد از جمله اینکه لازم است در کنار محدودسازی برداشت آب از چاه‌ها، فضای لازم برای حضور مؤثر جامعه محلی در فرآیند تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری مدیریت منابع آب در چارچوب اصول و مبانی حکمرانی محلی و حکمرانی خوب[1] فراهم شود. همچنین با ایجاد تغییر رفتار اساسی مبتنی بر «آگاهی» در میان بهره‌برداران و کشاورزان، نگرش، تلقی و باور جامعه را نسبت به این

[1] Good governance

omoorepeyman.ir

نکته که «ایفاءکنندگان نقش اصلی خودشان هستند» و «حل این مشکل، بیش از هر چیز نیازمند اصلاح شیوه تولید کشاورزی و مصرف آب توسط آنان بوده و مشکل باید به دست خودشان حل شود» تقویت کنیم. اگر بر روی این وضعیت حاکی از آگاهی تکیه کنیم، اقدامات پیش‌رو بسیار واضح به نظر می‌رسد: اینکه حمایت‌های دولتی باید به نحوی تغییر کند که باعث تقویت شناخت و آگاهی بهره‌برداران به عنوان یکی از ارکان کار شده و آنان را به سمتی رهنمون شود که دست به تغییر رفتار بزنند. به بیان دیگر، باید این تغییر رفتار در برنامه‌ریزی دولتی، از جانب مردم به عنوان فرصتی تکرار نشدنی، برای حضور فعال آنان در برنامه‌ریزی منابع آب و جبران کاستی‌ها و پوشش‌دهنده بخش‌هایی از کار که دولت و مردم هر یک به تنهایی از پس آن برنمی‌آیند، تلقی شده و فرصتی را ایجاد کند که مردم پی ببرند، در حل مشکل کمبود منابع آب، ایفاگر نقش اصلی خودشان هستند و کارکرد سیاست‌های حمایتی دولت صرفاً برای جامه‌عمل پوشاندن به فعالیت‌های ملموس آنان ضرورت می‌یابد.

از این رو در طرح احیاء و تعادل‌بخشی آبهای زیرزمینی نیز، «توسعه مدیریت مشارکتی آب» به عنوان یکی از مهمترین پروژه‌های ذیل این طرح مورد توجه وزارت جهاد کشاورزی و وزارت نیرو قرار گرفته است تا جایگاه و نقش بهره‌برداران در برنامه‌ریزی و اجرای سایر پروژه‌های ذیل این طرح ارتقاء داده شود. اجرای پروژه مدیریت مشارکتی در منابع آب زیرزمینی با رویکرد جدید، می‌تواند اجرای سایر پروژه‌های ذیل این طرح، نظیر انسداد چاه‌های غیرمجاز، جلوگیری از اضافه‌برداشت چاه‌های مجاز، نصب کنتور و ... را تسهیل نموده و به نتیجه‌بخشی و پایداری اثرات آن پروژه‌ها کمک نماید. هدف و راهبرد اصلی در پیاده‌سازی مدیریت مشارکتی در آبهای زیرزمینی بیشتر بر ایجاد احساس تعلق صاحبان چاه‌ها نسبت به کل آبخوان به عنوان منبع مشترک تمامی صاحبان چاه‌های محفوره در آن، دستیابی به الگوی اجرایی مدیریت مشارکتی در دشت و بهره‌برداری جمعی از چاه‌ها، و هم‌افزایی بین طرح‌های پیشنهادی صاحبان چاه‌های کشاورزی و اقدامات دستگاه‌های دولتی در ذیل طرح احیاء و تعادل‌بخشی آبهای زیرزمینی، متمرکز خواهد بود.

با توجه به اینکه تجربه چندانی در زمینه استقرار مدیریت مشارکتی در آب زیرزمینی(چاه‌ها) در کشور وجود ندارد، در تهیه این شرح خدمات از مبانی و روش‌شناسی بکار رفته در طرح‌پیشنهادی پروژه «مدیریت مشارکتی

امور پیمان
omoorepeyman.ir

جامع و پایدار منابع آب زیرزمینی» (که توسط موسسه "مورانومیرای" ژاپن و مبتنی بر فنون فراتسهیلگری[1] تهیه شده است)، تجربه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی در ایالت آندراپرادش هند با همکاری فائو(۲۰۱۰) و تجربه توسعه مدیریت مشارکتی در حوضه شمالی حبله‌رود با مشارکت فائو، استفاده شده است. بر این اساس و با توجه به سیاست‌های جدید و ملاحظات مشترک وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی، مجموعه حاضر بر اساس مبانی نظری، روش‌شناسی، چارچوب و فرآیند اجرایی و ساختار اجرایی مشروح در «دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب» تهیه گردیده و به عنوان پیوست دستورالعمل مذکور جهت استفاده مهندسان مشاور پروژه‌های مدیریت مشارکتی در آبهای زیرزمینی ابلاغ می‌گردد. شایان ذکر است دستورالعمل یادشده به‌عنوان سند پشتیبان، جزء لاینفک این شرح خدمات بوده و مشاور متعهد به انجام شرح خدمات در چارچوب دستورالعمل یادشده می‌باشد. بدیهی است همراهی بخش‌های دولتی ذی‌مدخل نقش بسزایی در موفقیت این اقدام دارد.

قابل ذکر است تهیه و ابلاغ این شرح خدمات نافی ابتکار عمل و نظرات تکمیلی مهندسان مشاور این پروژه‌ها در مناطق مختلف کشور نمی‌باشد و همانگونه که در دستورالعمل فوق‌الذکر پیش‌بینی شده است مشاوران می‌توانند پیشنهادات تکمیلیِ همسو با رویکردها و ملاحظات مندرج در دستورالعمل، را در مرحله ارزیابی کیفی مشاوران تنظیم و به کارفرما ارائه نمایند.

هدف

هدف از تدوین این شرح خدمات ارائه چارچوب و ضابطه‌ای واحد برای اجرای پروژه‌های پیاده‌سازی و توسعه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی مبتنی بر روش‌شناسی و گام‌های اجرایی پیش‌بینی شده در «دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب» (سند مشترک وزارتخانه‌های نیرو و جهاد کشاورزی) و تحقق اهداف کلی و اختصاصی و خروجی‌های موردانتظار از اجرای این پروژه‌ها منطبق بر مفاد بند ۴ دستورالعمل یادشده، می‌باشد.

[1] رجوع شود به دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب.

امور پیمان
omoorepeyman.ir

دامنه کاربرد

شامل خدمات مربوط به برنامه‌ریزی، طرح‌ریزی، پیاده‌سازی و پایش مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی در کل یا بخشی از دشت یا محدوده مطالعاتی بهره‌مند از آب زیرزمینی می‌باشد.

مراحل اجرای پروژه توسعه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی و شرح فعالیت‌ها

مراحل و شرح فعالیت‌های مربوط به اجرای پروژه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی شامل ۵ مرحله است که خلاصه آن در جدول زیر آمده است. مشروح فعالیت‌ها و جزئیات هر مرحله در ادامه توضیح داده شده است.

جدول ۱- مراحل اجرای پروژه

مراحل اقدام	عنوان کلی اقدامات	درصد فعالیت‌ها
مرحله اول	آماده‌سازی بستر مشارکت	۲۰
مرحله دوم	تحلیل مسائل و اهداف و تدوین جدول طرح پروژه (PDM) و آماده‌سازی جامعه محلی	۱۵
مرحله سوم	طرح‌ریزی (تهیه طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی)	۲۰
مرحله چهارم	اجرا، پایش و بازخورد	۳۵
مرحله پنجم	پایداری پروژه و مستندسازی	۱۰

۱-مرحله اول: آماده‌سازی بستر مشارکت

در این مرحله ساختار لازم برای اجرا و پشتیبانی پروژه و نیز الزامات موردنیاز جهت اجرای هرچه بهتر آن، فراهم می‌گردد. فعالیت‌هایی که در این رابطه باید انجام شود به شرح زیر است:

omoorepeyman.ir

۱-۱- تبیین کلیات پروژه به منظور اجماع نظر و درک مشترک بین دستگاه‌های اجرایی مرتبط

۱-۱-۱- فعالیت‌های مشاور با اجرای نشست توجیهی-مشورتی با حضور مدیر پروژه در بخش دولتی و مدیر و کارشناسان مشاور، مدیران و کارشناسان استانی و شهرستانی دو بخش آب و کشاورزی و سایر دست‌اندرکاران دولتی شروع می‌شود. در این نشست، مشاور اصول و مبانی رهیافت توسعه مدیریت مشارکتی، تسهیلگری و فراتسهیلگری، چارچوب و الزامات دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب را مختصراً بیان می‌کند. نظرات مدیران و کارشناسان اخذ می‌شود و بر اهداف کلی پروژه اجماع حاصل می‌شود. کارگروه هماهنگی استانی و مشاور عملاً کار خود را آغاز می‌کنند.

۱-۱-۲- شناخت وضع موجود از طریق جمع‌آوری و بررسی گزارشات موجود و ارزیابی سریع توسط مشاور و جامعه بهره‌بردار، و پیمایش صحرایی با بهره‌برداران در روستا، چاه‌های در حال برداشت و اراضی کشاورزی واقع در محدوده پروژه.

۱-۱-۳- اجرای نشست توجیهی-مشورتی با دست‌اندرکاران کلیدی به صورت جداگانه، به منظور آگاهی بیشتر از نگرش و درک سازمانی دستگاه‌های اجرایی مرتبط در سطح استان، شهرستان و بخش شامل:

- برگزاری نشست با ذی‌مدخلان دولتی در سطح استان
- برگزاری نشست با ذی‌مدخلان دولتی در سطح شهرستان و بخش
- بررسی و تبیین نقش و وظایف دستگاه‌های اجرایی بر اساس تکنیک تحلیل دست‌اندرکاران (ذی‌مدخلان)

منظور از دستگاه‌های اداری شرکت آب منطقه‌ای، سازمان جهادکشاورزی، مدیریت تعاون روستایی، اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری می‌باشد. همچنین برای پیشبرد کار، مشاور می‌تواند جلسات را با سایر ارگان‌های ذی‌مدخل شهرستان و بخش- مانند فرمانداری‌ها و بخشداری‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد- نیز برگزار نماید.

omoorepeyman.ir

۱-۱-۴- اجرای اولین کارگاه آموزشی برای کارشناسان محلی درگیر در پروژه، در جهت تغییر نگرش نسبت به چگونگی گفت‌وگوی کارگاهی، بررسی مسائل و مشکلات، تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری، حقوق و جایگاه و نقش‌ها در مدیریت منابع آب در دشت و ...، با بهره‌گیری از روش‌های تسهیلگری و فراتسهیلگری.

تبصره- برقراری ارتباط دوسویه با ذینفعان باید با استفاده از روش‌های تسهیلگری و «سؤالات حقیقت‌یاب» (در تکنیک فراتسهیلگری) به‌گونه‌ای انجام شود که ذینفعان محلی نیز موقعیت خود را تحلیل نموده و نسبت به مسائل و مشکلات واقعی، اولویت‌دار و قابل‌حل خود آگاه شوند.

۱-۲- پیگیری تشکیل کارگروه هماهنگی استانی و کارگروه اجرایی شهرستانی و آموزش آنها

مشاور موظف است تشکیل کارگروه‌های استانی و شهرستانی را بر اساس بند ۸ دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب و مطابق ترکیب و وظایف پیش‌بینی شده در آن پیگیری نموده و در این کار از نتایج تحلیل دست‌اندرکاران استفاده نماید. و پس از تشکیل این کارگروه‌ها با همکاری آنها اقدامات ذیل را انجام دهد:

- تشریح و تبیین جایگاه، وظایف و نقش کارگروه‌ها در پیشبرد پروژه

- تشریح و تبیین روش‌شناسی پروژه (در قالب برگزاری کارگاه‌های توجیهی در زمینه فراتسهیلگری و مدیریت مشارکتی)

- تشریح و تبیین زمان‌بندی و محتوای پروژه (این کار سبب می‌گردد تا اعضای کارگروه‌ها نسبت به روش، اهداف و نتایج فعالیت‌های پروژه آگاهی پیدا نمایند).

- مشاور موظف است مصوبات جلسه کارگروه را پیگیری کرده و نتایج اقدامات انجام شده را در جلسات بعدی کارگروه ارائه نماید.

- همکاری با کارگروه اجرایی شهرستانی در تعیین معیارهای انتخاب و تعداد روستاهای الگو و انتخاب روستاها براساس معیارهای تعیین شده

- تهیه ابزار مناسب برای اطلاع‌رسانی و فراخوان تسهیلگران (با کمک کارگروه اجرایی شهرستانی)

omoorepeyman.ir

– همکاری با کارگروه اجرایی شهرستانی در تعیین معیارهای انتخاب تسهیلگران و انتخاب آنان براساس معیارهای تعیین شده و تهیه فرمت مناسب برای درج مشخصات تسهیلگران (مشاور موظف است فرمت مورد اشاره را به تایید کارگروه اجرایی شهرستانی برساند)

– تنظیم برنامه آموزشی برای تسهیلگران (با کمک کارگروه اجرایی شهرستانی)

– ایجاد هماهنگی و هم‌افزایی بین مصوبات شورای حفاظت آب استان و شهرستان در زمینه پروژه‌ها و راهکارهای اجرایی ذیل طرح احیاء و تعادل‌بخشی آبهای زیرزمینی در دشت هدف و طرح‌های اجرایی پروژه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی.

– تهیه و تدوین برنامه زمان‌بندی پایش فعالیت‌ها در روستاها: این مورد ابتدا در هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و یا نهاد بالادست آن در سطح بخش تهیه و به توافق و اجماع بهره‌برداران می‌رسد سپس در تعامل با کارگروه اجرایی شهرستانی به تصویب می‌رسد.

تبصره ۱– تهیه کلیه فرم‌ها، کتابچه‌های آموزشی و نظایر آن که در این شرح خدمات مورد اشاره قرار گرفته بر عهده مشاور است و باید آنها را به تایید کارگروه اجرایی شهرستانی برساند.

۱-۳- راه‌اندازی دفتر پروژه و تأمین نیروی انسانی

۱-۳-۱- راه‌اندازی دفتر پروژه توسط مشاور در دشت، برای حضور تمام وقت تسهیلگران بومی در منطقه و استمرار ارتباط با بخش‌های دولتی ذیربط و بهره‌برداران الزامی است.

مشاور مطابق با برنامه زمان‌بندی موظف به تاسیس، راه‌اندازی و تجهیز دفتر پروژه و سایر امکانات (نظیر وسیله نقلیه، ابزارهای مورد استفاده فعالیت‌های تخصصی و ...) در محدوده اجرای پروژه می‌باشد. همچنین لازم است مشاور در جهت برگزاری هرچه بهتر جلسات، کارگاه‌ها و ... در دفتر تعاونی یا تشکل بهره‌برداران (در صورت وجود تعاونی یا تشکل)، حداقل امکانات موردنیاز نظیر وایت‌برد، صندلی، میز و ... را در صورتی که امکانات موجود به اندازه کافی نباشد، تأمین نماید.

امور پیمان
omoorepeyman.ir

۱-۳-۲- تامین نیروهای انسانی مورد نیاز پروژه و وظایف آنها

مشاور موظف است با توجه به ماهیت پروژه، راهبر پروژه (مدیر پروژه از سوی مشاور) و تسهیلگران را طبق مطالب بیان‌شده زیر گزینش و به همراه سایر نیروهای موردنیاز بکارگیرد و برای این کار می‌تواند از کلیه ظرفیت‌های حقیقی و حقوقی موجود استفاده نماید.

راهبر پروژه:

مشاور موظف است یک نفر متخصص فنون تسهیلگری را که دارای شرایط زیر باشد، به عنوان راهبر پروژه تامین و در فرآیند اجرای پروژه درگیر نماید تا مسئولیت راهبری پروژه و کیفیت فعالیت‌ها و تامین اهداف و خروجی‌های موردنظر پروژه را تضمین نماید.

- اخذ تاییدیه کارگروه ملی مدیریت مشارکتی آب مبنی بر داشتن صلاحیت مربی تسهیلگری
- دارای حداقل ۵ سال سابقه کار تسهیلگری و نیز تسلط به فنون و مهارت‌های فراتسهیلگری
- دارای تجربه کار عملی در حداقل ۲ پروژه مشارکتی چندجانبه
- دارای تجربه کاری در کارهای تیمی چندتخصصی
- دارای مدرک تحصیلی حداقل کارشناسی
- دارای دانش و اطلاعات علمی و تجربی مرتبط با کار مشارکتی آب و کشاورزی، توسعه روستایی.

راهبر پروژه، وظایف زیر را برعهده خواهد داشت:

- حضور حداقل سه روز کاری در هفته در محل پروژه
- هدایت پروژه با ارائه خدمات تسهیلگری
- آموزش کارگروه‌های استانی و شهرستانی نسبت به مفاهیم مدیریت مشارکتی آب و شیوه‌ها و فنون تسهیلگری و فنون پایش
- انتخاب، آموزش، تربیت، هدایت و پشتیبانی فنی تسهیلگران بومی
- تهیه کتابچه‌های آموزشی، فرم‌ها و کاربرگ‌های موردنیاز

omoorepeyman.ir

- انتخاب، آموزش، تربیت، هدایت و پشتیبانی عوامل پایش.

تسهیلگران پروژه:

مشاور پروژه موظف است با هدایت راهبر پروژه، بر اساس ملاحظات و فرآیند زیر افرادی را برای ایفای نقش تسهیلگری در اجرای پروژه، گزینش، تربیت و بکار گیرد.

۱) داوطلبین تسهیلگری که از طریق برگزاری فراخوان در سطح استان انتخاب می‌شوند باید دارای معیارهای زیر باشند:

- دارای مدرک تحصیلی حداقل فوق دیپلم ترجیحاً در رشته‌های مرتبط با آب وکشاورزی
- آشنا با فرهنگ، زبان و آداب و رسوم مردم منطقه
- دارای قدرت بیان و برقراری ارتباط با افراد مختلف
- دارا بودن حداقل ۲۶ سال سن
- داشتن تجربه عملی در کار گروهی
- متعهد به حضور مستمر در محدوده اجرای پروژه .

۲) ارزیابی و انتخاب اولیه تسهیلگران و اخذ تایید کارگروه اجرایی شهرستانی: راهبر پروژه براساس مبانی و اصول تسهیلگری موظف است از بین داوطلبین تسهیلگری، به تعداد مورد نیاز، افراد واجد شرایط را از طریق مصاحبه انتخاب کند.

۳) آموزش و تربیت تسهیلگران: افراد واجد شرایط انتخاب شده، باید توسط راهبر پروژه آموزش دیده و دانش و مهارت لازم را به صورت مرحله به مرحله کسب نمایند. بدین صورت که تسهیلگران پس از گذراندن هر دوره آموزشی (مطابق با مراحل ۵ گانه اجرای پروژه)، به محدوده‌های عملیاتی محل خدمت خود اعزام و فعالیت‌های پروژه را زیر نظر راهبر پروژه، تسهیلگری و عملیاتی می‌نمایند. دوره‌های آموزشی که داوطلبین تسهیلگری باید بگذرانند عبارتند از:

امور پیمان
omoorepeyman.ir

الف- اصول و مبانی مشارکت و تسهیلگری: آموزش مبانی مشارکت و ابزار و تکنیک‌های تسهیلگری به‌گونه‌ای که تسهیلگر قادر باشد با بکارگیری فنون مذکور از جمله سئوالات حقیقت‌یاب، اقدام به برقراری ارتباط موثر و سازنده با مردمان بومی و ایجاد تغییر در نگرش و رفتار آنان نماید، به‌طوری‌که ذینفعان محلی، خود را صاحب مسئله دانسته و احساس تعلق خاطر و مالکیت مشترک در آنان نسبت به منابع و تاسیسات آبی به‌وجود آید.

ب- تسهیلگری برنامه‌ریزی مشارکتی: شامل: ۱-ارزیابی منابع و تهیه نقشه منابع (بررسی وضع موجود، اوضاع گذشته) که در قالب این فعالیت ترتیبی داده می‌شود تا کشاورزان وضع موجود روستا را بر اساس واقعیت تجسّم کرده و (در قالب نقشه) به شکل بصری درآورند تا این موضوع بتواند انگیزه‌ای برای انجام فعالیت‌های خودگردان (توسط آنان) شود. در نتیجه این فعالیت، کشاورزان قادر به تجسّم بخشیدن به شناخت خود از وضع موجود شده و این امر منجر به فعالیت‌هایی جهت حل ملموس مشکلات خواهد شد.

۲-بررسی و تحلیل مسائل و مشکلات، دسته‌بندی و اولویت‌بندی آن، تعیین راه‌حل‌ها و... و نحوه تهیه PDM.

ج-تسهیلگری تهیه طرح‌های اجرایی: در این دوره به تسهیلگران نحوه تسهیلگری تهیه برنامه عملیاتی (PO) و برنامه اقدام (Action Plan) آموزش داده می‌شود تا بتوانند در ادامه پروژه کشاورزان و روستائیان را در تهیه این طرح‌ها کمک کنند.

د- تسهیلگری کسب دانش پایه منابع آب و بهره‌برداری و حفاظت از آب‌زیرزمینی: در این دوره تسهیلگران نحوه جمع‌آوری اطلاعات پایه منابع آب و هواشناسی را به کمک ابزارهای اندازه‌گیری مناسب و نیز نحوه محاسبه بیلان آب را آموزش می‌بینند تا بتوانند در مراحل بعدی پروژه روستائیان را در جمع‌آوری و استفاده از این اطلاعات در قالب "مدارس آب کشاورز" تسهیلگری نمایند. لازم به ذکر است که تامین و تجهیز ابزارهای مورد نیاز برای این کار توسط مشاور و به هزینه کارفرما تامین و در اختیار بهره‌برداران قرار می‌گیرد. همچنین در این مرحله تسهیلگران منتخب توانمندی و مهارت‌های لازم نسبت به تسهیلگری کسب دانش پایه بهره‌برداری اصولی از منابع آب زیرزمینی را فرا می‌گیرند تا با ارائه خدمات تسهیلگری، کشاورزان به‌طور

امور پیمان
omoorepeyman.ir

خودانگیخته دانش پایه خود را در خصوص مدیریت و حفاظت و بهره‌برداری از این منابع با همدیگر به اشتراک گذاشته و ارتقاء بخشند.

هـ- تسهیلگری کسب دانش پایه آب و خاک و گیاه: در این مرحله تسهیلگران منتخب توانمندی و مهارت لازم را نسبت به تسهیلگری دانش پایه درخصوص رابطه آب و خاک و گیاهان برای کشاورزان، فرا می‌گیرند تا با ارائه خدمات تسهیلگری، کشاورزان به‌طور خودانگیخته دانش پایه خود را در خصوص آب، خاک و گیاه و مصرف درست آب با همدیگر به اشتراک گذاشته و ارتقاء بخشند.

و-تسهیلگری اجرا و پایش طرح های اجرایی: در این دوره به تسهیلگران نحوه تسهیلگری فرآیند اجرای طرح‌های اجرایی تهیه شده توسط کشاورزان و پایش آن، آموزش داده می‌شود تا قادر باشند روستائیان و کشاورزان را در اجرا و پایش طرح‌های مذکور طبق زمان‌بندی پیش‌بینی شده، کمک و راهنمایی کنند.(رجوع شود به مرحله سوم- تهیه طرح‌های اجرایی)

تبصره ۱- مشاور موظف است برای تسهیل فعالیت‌ها، کتابچه‌های راهنمای مورد نیاز آموزش‌های فوق را تهیه و در اختیار تسهیلگران قرار دهد.

عوامل پایش:

مشاور پروژه موظف است برای تامین خدمات پایش مورد نیاز، تعدادی از کارشناسان فنی-تخصصی را که در رشته‌های مرتبط با منابع آب سطحی و زیرزمینی، زراعت، آبیاری، خاکشناسی، اقتصاد کشاورزی، ترویج و توسعه روستایی تخصص داشته به عنوان عوامل پایش بکار بگیرد. این نیروها توسط راهبر پروژه دوره‌های آموزشی تسهیلگری پیش‌بینی شده برای تسهیلگران را زیر نظر راهبر پروژه طی می‌نمایند. عوامل پایش ضمن ارائه مشاوره فنی، کیفیت‌بخشی فعالیت‌های اجرایی را زیر نظر راهبر پروژه تضمین می‌نمایند. این عوامل در اجرای وظایف خود از همکاری کارشناسان بومی فعال و علاقه‌مند از دستگاه‌های دولتی محلی و جامعه محلی در سطح روستاها استفاده می‌نمایند. عوامل پایش باید قادر به پایش عملکرد خود و دیگر تسهیلگران و فعالیت خودگردان کشاورزان در کلیه فعالیت‌های مرحله استقرار و پیاده‌سازی مدیریت مشارکتی آب باشند.

omoorepeyman.ir

تبصره ۲- داده‌های پایش در کارگاه‌های ارزیابی-آموزشی ماهانه نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۱-۳-۳- ترکیب تسهیلگران و نیروهای پایش

با توجه به اینکه در ۷۵ درصد دشت‌های ممنوعه کشور تعداد روستاها کمتر از ۱۰۰ روستا می‌باشد، به منظور تبیین تعداد و ترکیب تسهیلگران و نیروهای پایش در روستاهای نمونه و سایر روستاهای هدف، مثالی از یک دشت فرضی که دارای ۱۰۰ روستا است (و تعداد روستاهای هدف در آن معادل ۸۰ روستا می‌باشد) در جدول زیر آورده شده است.

همانطور که در جدول مشخص است، در مرحله استقرار مدیریت مشارکتی آب به منظور ایجاد الگوی پایه، طی مدت ۱۵ ماه در روستاهای نمونه (که تعداد آنها معادل ۱۰ درصد کل تعداد روستاهای هدف است) برای هر ۲ تا ۳ روستا حداقل یک تسهیلگر در نظر گرفته شده است. برای عملیات پایش مشاور برای حمایت فنی تسهیلگران نیروهایی را به عنوان عوامل پایش بکار می‌گیرد که علاوه بر کارشناسان مشاور، یک نفر نماینده از هر روستا، ۲ نفر نماینده بخش آب و کشاورزی حضور خواهند یافت.

توصیه می‌شود که همزمان با کار در روستاهای نمونه، هر تسهیلگر از یک یا دو نیروی داوطلب محلی نیز استفاده کرده و ضمن آموزش به آنان، به تدریج برای مرحله تعمیم، آنان را در فرآیند درگیر نماید (مطابق با جدول). لازم به ذکر است هر تسهیلگر موظف است قبل از خروج از هر روستا نماینده بهره‌برداران را برای ادامه کار و پایداری آن تربیت و فعالیت آنها را در طول مدت پروژه پایش نماید تا آنان نیز بتوانند فعالیت‌های خودجوش ذینفعان محلی را در غیاب عوامل پروژه کمک و تسهیلگری نمایند.

امور پیمان
omoorepeyman.ir

جدول ۲- ترکیب تسهیلگران و نیروهای پایش برای یک دشت فرضی با ۱۰۰ روستا

مرحله و زمان		تعداد روستاهای تحت پوشش پروژه	تعداد تسهیلگر	تعداد نیروی پایش در تیم مشاور
مرحله اول (ایجاد الگو)	۱۵ ماه	۸ (۱۰ درصد روستاهای هدف)	بین ۲ تا ۴ نفر	بین ۱ تا ۲ نفر
مرحله دوم (تعمیم)	۲۷ ماه	۷۲	۴ تا ۸ نفر	۲ تا ۴ نفر
توجه: تعیین تعداد روستا در هر مرحله ثابت نیست و بستگی به شرایط محلی و نحوه توزیع روستاها در هر بخش، اهمیت هر بخش از نظر وضعیت بحرانی آب زیرزمینی و دیگر شاخص‌ها دارد.				

لازم به توضیح است در مرحله تعمیم الگوی ایجاد شده به سایر روستاهای هدف، مشاور باید تعداد ۴ تا ۸ نفر را به عنوان تسهیلگر جدید و ۲ تا ۴ نفر را به عنوان عوامل پایش جدید در پروژه بکار گیرد. مشاور با استفاده از خدمات تسهیلگران و عوامل پایش مرحله اول و نیروهای جدید ضمن حمایت از فعالیت‌های پروژه در روستاهای نمونه و نهادینه کردن آن، فعالیت‌های پروژه را در سایر روستاها به کمک هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و یا نهاد بالادست آنها در سطح بخش یا شهرستان با توجه به توضیحات بند ۱-۷ گسترش می‌دهد.

بدیهی است مشاور می‌تواند با الگوگیری از مثال فوق، تعداد و ترکیب تسهیلگران و عوامل پایش و نیز زمان اجرای کار را متناسب با آن، در پروژه موضوع قرارداد خود با هماهنگی کارفرما تعیین نماید. بر این اساس کل مدت اجرای پروژه متناسب با وضعیت و تعداد روستاهای هدف متغیر خواهد بود. اما در هر صورت تعداد تسهیلگر مشاور نباید کمتر از ۴ نفر باشد و مدت پروژه نیز نباید کمتر از ۲ سال و بیشتر از ۴ سال باشد.

تبصره ۱- بر اساس توافق کارفرما و مشاور، توصیه می‌شود یک دوره نظارت و پشتیبانی یک تا دو ساله (علاوه بر زمان اصلی اجرای پروژه) با حداکثر ۳۰ درصد نیروهای عملیاتی مشاور پیش بینی گردد.

omoorepeyman.ir

۱-٤- انتخاب روستاهای هدف و نمونه

با توجه به تعدد و پراکندگی روستاها و به منظور افزایش اثربخشی کارکرد پروژه، مشاور موظف است حداقل ۷۰ درصد از روستاهای دشت مورد نظر را براساس اهمیت روستاها از نظر وضعیت و شرایط منابع آب بویژه تعداد و میزان تخلیه چاه‌ها، تعداد خانوار، سطح زیرکشت و ... به‌گونه‌ای‌که بیشترین اثرگذاری را بر وضعیت دشت و منابع آب‌زیرزمینی داشته باشند، به عنوان روستاهای هدف تحت پوشش پروژه قرار دهد. در هر صورت، مشاور موظف است با نظر کارگروه هماهنگی استانی، تمام و یا بخشی از روستاهای دشت را تحت پوشش فعالیت‌های پروژه قرار دهد.

تبصره ۱- پوشش دادن هر روستا به معنای مشارکت فعال نمایندگان هر روستا، در برنامه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی دشت است. لذا ممکن است عملیات اجرایی آب و خاک بنا به محدودیت‌های مربوط به میزان تسهیلات و حمایت‌های دولتی و نیز شرایط ناشی از عوامل خارج از اراده مشاور، الزاماً در همه روستاهای هدف پیاده نگردد.

فعالیت‌های پروژه در سطح روستاهای هدف، در دو مرحله انجام می‌شود. در مرحله اول فعالیت‌های پروژه به منظور ایجاد الگوی پایه در روستاهای نمونه متمرکز و عملیاتی می‌شود. در مرحله دوم، تعمیم وگسترش الگو در سایر روستاهای هدف دشت در دستور کار قرار می‌گیرد.

در مرحله اول مشاور موظف است براساس بررسی‌های میدانی حداقل ۱۰درصد از روستاهای هدف را (باتوجه به تعداد روستاهای هدف) مطابق معیارهای تعیین شده توسط کارگروه اجرایی شهرستانی، به عنوان روستاهای نمونه انتخاب و به تایید کارگروه هماهنگی استانی و کارگروه اجرایی شهرستانی برساند. انتخاب این روستاهای نمونه به گونه‌ای انجام می‌شود که پراکندگی مناسبی در کل دشت داشته باشند و هر روستای انتخابی از حیث شرایط محیطی، آب و خاک و مسائل اجتماعی-فرهنگی و....، نماینده تعدادی از روستاهای همگن با خود بوده و الگوی ایجادشده به‌راحتی قابلیت تعمیم به روستاهای اطراف را داشته باشد.

امور پیمان
omoorepeyman.ir

تبصره ۲- در دشت‌هایی که تعداد روستاهای آن کمتر از ۱۰روستا می‌باشد، مشاور موظف است کل فعالیت‌های پروژه را بصورت هم‌زمان در تمام روستاهای دشت انجام دهد و نیازی به انجام در دو مرحله نیست. در دشت‌های بیشتر از ۱۰ روستا تعداد روستاهای نمونه باید به‌گونه‌ای باشد که حداقل از هر بخش یک روستای نمونه انتخاب گردد. در هر صورت این تعداد نباید کمتر از ۴ و بیشتر از ۱۰روستا باشد.

۱-۵- تحلیل دست‌اندرکاران و اجرای کارگاه‌های آموزشی-برنامه‌ریزی

۱) تحلیل دست‌اندرکاران در جمع مدیران و کارشناسان ذیربط، شناسایی دست‌اندرکاران کلیدی به منظور استفاده در ایجاد کارگروه اجرایی شهرستانی و هسته‌های برنامه‌ریزی محلی، شناخت و ارزیابی جایگاه‌ها و نقش‌های فعلی ذینفع‌ها و ذیمدخلان، بایدها و نبایدهای ساختاری و موضوعی

۲) تحلیل دست‌اندرکاران در جمع بهره‌برداران در جهت شناخت ظرفیت‌ها و توانمندی‌ها، دغدغه‌ها، حقوق، اختیارات و مسئولیت‌ها و ... جامعه هدف، توسط خود آنان و با تسهیلگری مشاور

۳) بررسی مسائل و مشکلات موجود با اجرای کارگاه‌های آموزشی-برنامه‌ریزی، تمرین شیوه گفت‌وگوی کارگاهی برای شناخت و ارزیابی مسائل و مشکلات فردی و عمومی در جمع دست‌اندرکاران کلیدی

۴) اجرای کارگاه‌های برنامه‌ریزی-آموزشی، تغییر نگرش در بهره‌برداران نسبت به خود و جایگاه خود در برنامه‌ریزی و نحوه تصمیم‌سازی

۵) بررسی چشم‌انداز، اهداف، راهبردها از طریق کارگاه‌های برنامه‌ریزی-آموزشی و مشارکت‌جمعی، در جهت اعتمادسازی و یافتن مشترکات و زمینه‌هایی برای دستیابی به درک مشترک در کلیه ذینفعان نسبت به پروژه

۶) اقدام در جهت ایجاد ساختار لازم (بر اساس دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب) برای اجرا و پشتیبانی پروژه و نیز تأمین الزامات جهت اجرای هرچه بهتر آن

۷) برقراری ارتباط متقابل با گروه‌های ذینفع شامل کشاورزان، رهبران محلی و تشکل‌ها و...، اقدام به تحلیل موقعیت آنها در زمینه مسائل مربوط به آب‌زیرزمینی، کشاورزی و بهره‌برداری از منابع آب، و... با کمک خود آنان

امور پیمان
omoorepeyman.ir

۸) بررسی پیشینه و وضعیت کنونی تشکل‌ها (انجمن‌ها، تعاونی‌ها، نظام صنفی و ...) موجود در منطقه از جنبه‌های حقوقی و عرفی، مدیریتی و تشکیلاتی، محل تامین منابع مالی و ابعاد فنی و اجرایی آنها.

تبصره- برقراری ارتباط دو سویه با ذینفعان باید با استفاده از روش‌های تسهیلگری و سؤالات حقیقت‌یاب و به‌گونه‌ای انجام شود که ذینفعان محلی نیز موقعیت خود را تحلیل نموده و نسبت به مسائل و مشکلات واقعی، اولویت‌دار و قابل حل خود آگاه شوند.

۱-٦- جمع‌آوری اطلاعات پایه

۱) مشاور موظف است قالب (فرمت) مناسب را جهت جمع‌آوری اطلاعات پایه براساس گزارش‌ها و مستندات موجود درسطح دستگاه‌های اجرایی تهیه نموده و با همکاری کارگروه‌های استانی و شهرستانی، اطلاعات ذیل را در آن قالب، جمع‌آوری و جمع‌بندی نماید.

- وضعیت جمعیت‌شناسی منطقه (مشخصات جمعیتی، خانوار، سواد، مهاجرت، و ...)
- وضعیت اجتماعی-فرهنگی (شناخت زمینه‌ها و ظرفیت‌ها و محدودیت‌های فرهنگی موثر در پروژه نظیر آموزه‌های دینی و فرهنگی و مناسبت‌ها و آداب و رسوم فرهنگی و مذهبی، شناخت نظام ریش‌سفیدی، معتمدین محلی و گروه‌های ذینفوذ اجتماعی و سیاسی در حل و فصل مسائل اجتماعی و عمرانی منطقه، وضعیت ساختار قومیتی و خرده‌فرهنگی در منطقه، شناسایی نهادهای سنتی و نوین اجتماعی-فرهنگی، سازمان‌های مردم‌نهاد و ...)
- وضعیت کشاورزی (با تاکید بر سطح اراضی زیرکشت به تفکیک آبی و دیم و زراعت و باغ، محصولات زراعی و باغی عمده و عملکرد یا میزان برداشت محصول، اطلاعات کلی از وضعیت منابع خاک، سطح فناوری‌های موجود و ...)
- وضعیت اقتصادی و معیشتی خانوارها (فعالیت‌های کشاورزی به تفکیک زراعت و باغ و نوع محصولات، دامداری، تجارت و ...، درآمد و هزینه خانوارها، و ...)

omoorepeyman.ir

- نظام بهره‌برداری و سامانه‌های عرفی موجود (با تاکید بر وضعیت مالکیت آب و زمین، نوبه‌نامه‌های تقسیم آب در چاه‌های مشترک و نحوه تقسیم آب و نظام‌بهره‌برداری از آب چاه‌ها، شناسایی الگوهای مشارکت سنتی یا تعاونی‌های تولید روستایی، تشکل‌های آب‌بران، نظام صنفی کشاورزان و ...)
- نقشه‌های مورد نیاز (توپوگرافی، موقعیت منابع آب، موقعیت سازه‌های آبی، کاداستر اراضی و ...)
- اطلاعات اقلیمی و هواشناسی مانند بارندگی، دما، تبخیر و ...
- وضعیت منابع آب (با تاکید بر شناسایی انواع و میزان حقابه‌ها، آب‌بهاء، میزان برداشت از چاه‌ها و قنوات، نوع مصرف آنها و دسته‌بندی آنها بر اساس میزان برداشت، متوسط آب مصرفی در هکتار به تفکیک زراعت و باغ، وضعیت آبخوان زیرزمینی و محدودیت‌ها و ظرفیت‌های موجود، برنامه‌ها و طرح‌های بالادستی وزارت نیرو و جهادکشاورزی در منطقه، و ...)
- وضعیت امور زیرساختی و رفاهی موجود در محدوده پروژه مانند راه، برق و ...
- تجزیه و تحلیل کلی از وضعیت موجود با تاکید بر شناخت محدودیت‌ها و فرصت‌های موجود در منطقه در زمینه‌های مرتبط با پروژه.

تبصره- بسیاری از داده‌ها و اطلاعات فوق از طریق کارگاه‌های ارزیابی روستایی و همچنین هسته‌های برنامه‌ریزی محلی جمع‌آوری و تدقیق می‌گردد.

۲) اجرای کارگاه مشارکتی برای تعیین داده‌های مورد نیاز برای پایش فرآیند با حضور مدیر پروژه مشاور و مدیر پروژه کارفرما، کارشناسان بومی (از مشاور و از بخش دولتی)، تهیه برنامه جمع‌آوری داده‌ها و اقدام در جهت جمع‌آوری آن.

۱-۷- تشکیل هسته‌های برنامه‌ریزی محلی

مشاور موظف است هسته‌های برنامه‌ریزی محلی را از میان نمایندگان منتخب بهره برداران شکل دهد و واحدهای تخصصی دستگاه‌های دولتی نیز کارشناس مرتبط را جهت حمایت و پشتیبانی فعالیت‌های هسته‌های

امور پیمان
omoorepeyman.ir

برنامه‌ریزی معرفی می‌نمایند. تعداد نیروهای موردنیاز در هسته‌های برنامه‌ریزی محلی حسب تعداد روستا و چاه‌های هر روستا و موقعیت چاه‌های هر روستا و ...، تعیین می‌شود.

همچنین هسته‌های برنامه‌ریزی محلی در صورت ضرورت و نیاز با تسهیلگری مشاور می‌توانند نهاد بالادست هسته‌ها را در سطح بخش/ شهرستان/دشت که متشکل از نمایندگان منتخب هسته‌های برنامه‌ریزی محلی خواهد بود تشکیل دهند و واحدهای تخصصی دستگاه‌های دولتی جهت حمایت و پشتیبانی فعالیت‌های این نهادها مشارکت فعال خواهند داشت. زمان تشکیل این نهادها در سطح بخش/ شهرستان/ دشت، از ۶ ماهه دوم سال اول پروژه پیش‌بینی می‌شود و به میزان مشارکت فعال بخش‌های دولتی بستگی دارد. به‌طوری‌که اگر بخش‌های دولتی ذیربط در این جهت گام مؤثر و اساسی بردارند و واگذاری اختیارات به مردم را با جدیت دنبال کنند، فرآیند تشکیل این نهادها از همان ابتدای شروع فرآیند مدیریت مشارکتی این موضوع در دستور کار مشاور قرار گرفته و زمینه توسعه ظرفیت‌های محلی برای انجام این مهم فراهم خواهد شد در غیر اینصورت، متناسب با شکل‌گیری مدیریت مشارکتی در روستاهای هر بخش/شهرستان، تشکیل این نهادها در سطح بخش/شهرستان در دستور کار مشاور قرار خواهد گرفت. بنابراین، در این مرحله نهادهای بالادست در این سطح‌ها به طور مقدماتی شکل گرفته و در مراحل بعدی تکمیل و قوام خواهند گرفت.

تعداد نماینده از هر هسته برنامه‌ریزی محلی در نهاد سطح بخش بین ۱تا ۳ نفر، تعداد نماینده از هر بخش در نهاد سطح شهرستان بین ۳تا ۵ نفر، و تعداد نماینده از هر شهرستان در نهاد بالادست در سطح دشت بین ۵تا ۷ نفر پیشنهاد می‌شود. تعداد قطعی نمایندگان بستگی به شرایط دشت و شاخص‌های جمعیتی و توزیع روستاها، تعداد چاه‌ها و ... دارد. در هر صورت، تعداد اعضای نهاد سطح بخش نباید از ۷ نفر و اعضای نهاد سطح دشت نباید از ۱۵ نفر کمتر باشد.

تبصره ۱- نهادهای بالادستِ هسته‌های برنامه‌ریزی محلی، حسب ضرورت کار و تقویت بنیه‌های مالی، قانونی و ساختار و ... در راستای عملیاتی نمودن طرح‌های عملیاتی/ پروژه‌های اجرایی اقدام به تشکیل نهادها و تشکل‌های

omoorepeyman.ir

رسمی کشاورزان/بهره‌برداران آب زیرزمینی در سطح بخش/ شهرستان/ دشت (مانند تعاونی‌های تولید روستایی و اتحادیه‌های مربوطه، تعاونی‌های آب‌بران و ...) می‌نمایند که جزئیات آن در بند ۴-۱ توضیح داده شده است.

تبصره ۲- وظایف هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و نهادهای بالادست آنها در سطح بخش/ شهرستان/ دشت در دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب ذکر شده است.

تبصره ۳- در پایان مرحله اول از اجرای پروژه، مشاور موظف است برنامه زمان‌بندی پروژه را با توجه به فعالیت‌هایی که در مرحله اول (به‌شرحی که گذشت) انجام شده و بازخوردهای به دست آمده، و نیز با در نظر گرفتن فصول زراعی و غیرزراعی، امکان‌پذیری مشارکت فعال مدیران و کارشناسان بخش‌های دولتی در شکل‌گیری هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و بخش و شهرستان، به‌روزرسانی نماید. این برنامه در تعامل با کارگروه اجرایی شهرستانی و تایید کارگروه هماهنگی استانی، مبنای فعالیت‌های پروژه در مراحل بعدی خواهد بود.

۲- مرحله دوم: برنامه‌ریزی (تحلیل مسائل و اهداف و تهیه جدول طرح پروژه) و آماده‌سازی جامعه محلی

در این مرحله مشاور موظف است با استفاده از خدمات تسهیلگران و با رویکرد مشارکتی اقدامات زیر را به منظور تحلیل مسائل و اهداف پروژه و در نهایت تهیه جدول طرح پروژه با مشارکت دست‌اندرکاران کلیدی(بهره‌برداران و بخش دولتی)، انجام دهد و در این فرآیند کارگاه‌های آموزشی و کار با جامعه محلی با تسهیلگری مشاور انجام می‌گیرد.

۲-۱- برقراری ارتباط دوسویه با جامعه محلی برای تبیین پروژه و تکمیل اطلاعات

۲-۱-۱- تشریح و تبیین پروژه با جامعه محلی

به منظور شکل‌گیری مبانی همکاری، مشارکت و ایجاد رابطه مبتنی بر اعتماد در سطح جامعه محلی، مشاور موظف است بر اساس شناسایی گروه‌های ذینفع و تحلیل موقعیت آنها، با برگزاری کارگاه‌های مشارکتی محتوا، مضمون و زمان‌بندی پروژه را با جامعه بهره داران و گروه‌های هدف به گفت‌وگو بگذارد. این مسئله ضمن ایجاد

omoorepeyman.ir

اعتماد موثر، در فرآیند ظرفیت سازی و توانمندسازی بهره برداران ضروری خواهد بود. تشریح و تبیین مکانیسم مشارکت مردمی با برگزاری کارگاه آموزشی با محورهای ذیل محقق می‌شود:

ایجاد مبانی جهت کارآیی بخشیدن به مدیریت مشارکتی آب، پی بردن به مفهوم مشارکت، منظور از مشارکت چیست؟ مزایا و معایب مشارکت، اهمیت شفافیت در اداره تشکل‌های کشاورزان، وضع قوانین و مقررات، ضمانت ایجاد فضای تصمیم‌گیری، به اشتراک گذاشتن اطلاعات (اطلاع رسانی).

۲-۱-۲-تکمیل اطلاعات و آمار با جامعه محلی

در این مرحله مشاور در جهت تجسم بخشی به آگاهی کشاورزان در زمینه وضعیت منابع و مصارف آب، می‌بایست ضمن تداوم ارتباط دو سویه با گروه‌های ذینفع محلی (کشاورزان، رهبران محلی و تشکل‌ها و...) از طریق گفت‌وگو و مباحثه و با استفاده از روش‌های فراتسهیلگری بویژه سوالات حقیقت‌یاب و استفاده از فنون ارزیابی مشارکتی روستایی، زمینه تکمیل اطلاعات و آمار زیر توسط کشاورزان را فراهم می‌آورد و اطلاعات کسب شده را تکمیل، تدقیق، تجمیع و مدون می‌نماید.

- اطلاعات جدید و به‌هنگام از برداشت‌ها و مصارف آبی و رفع نقص نقشه‌های جمع‌آوری شده، تاریخچه و سابقه‌ای از وضعیت بهره‌برداری از منابع آب سطحی و زیرزمینی، روند تاریخی توسعه چاه‌ها و جانمایی آنها بر روی نقشه روستا، جایگزینی چاه‌ها با قنوات و حقابه آب‌سطحی، برنامه‌های تغذیه مصنوعی و پخش سیلاب، برنامه‌های سدسازی، تعداد شرکای هر چاه، نحوه مدیریت توزیع و تعمیرات هر چاه و هزینه‌ها و نحوه تأمین آن، حقابه‌ها و مجوزهای برداشت آب، وضعیت تعاملات با بخش‌های دولتی و مسائل و مشکلات در ارتباط با طرح احیاء و تعادل بخشی آبهای زیرزمینی، الگوی کشت و سطح اراضی تحت کشت هر چاه، روش و دفعات آبیاری و مدت زمان آبیاری، آبی و دیم بودن مزارع، وضعیت کانال‌های توزیع و مزرعه، مالکیت و بهره‌برداری از زمین، تاسیسات داخل مزارع، ادوات کشاورزی موجود و ...
- زمامداری و نهادهای محلی بهره برداران آب و زمین و پیشینه و وضعیت کنونی نهادها و سازمان‌های مردمی (انجمن‌ها، تعاونی‌ها، نظام صنفی و ...) موجود در منطقه از جنبه‌های حقوقی و عرفی، مدیریتی و تشکیلاتی،

omoorepeyman.ir

محل تامین منابع مالی و ابعاد فنی و اجرایی آنها.

۲-۲- تهیه و تدوین اهداف و نتایج قابل انتظار و برنامه در قالب PDM

جدول طرح پروژه (PDM)[1] با تسهیلگری مشاور و همکاری و مشارکت کلیه دست‌اندرکاران کلیدی (دستگاه‌های دولتی دست‌اندرکار و جامعه محلی در سطح کارگروه اجرایی شهرستانی و نمایندگان هسته‌های برنامه‌ریزی محلی) مطابق بند ۵-۲ دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب تهیه می‌شود. برای این منظور مشاور با مشارکت کلیه دست‌اندرکاران کلیدی و برگزاری کارگاه مشارکتی، نسبت به انجام تجزیه و تحلیل مشکلات و مسائل، تجزیه و تحلیل اهداف، تعیین فعالیت‌ها و اولویت‌بندی آنها، اقدام نموده و بر آن اساس، جدول PDM را شامل اهداف اختصاصی و خروجی‌ها/ نتایج قابل انتظار پروژه مدیریت مشارکتی آب و معیارهای تحقق آنها و نیز فهرست فعالیت‌های کلی مورد نیاز برای تحقق خروجی‌های مورد انتظار از پروژه براساس بند ۴ دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب تدوین می‌نماید. این فعالیت‌ها مبنایی برای طرح‌های عملیاتی و پروژه‌های اجرایی موضوع بند ۳ این شرح خدمات خواهد بود. در واقع جدول طرح پروژه ابزار مدیریتی مفید و معیاری برای ارزیابی پروژه خواهد بود. در جدول شماره ۳ نمونه‌ای از جدول PDM و زیرمؤلفه‌های تشکیل‌دهنده یا اجزای اساسی آن ارائه شده است.

جدول طرح پروژه یک بار در اول پروژه تهیه می‌شود و می‌تواند حین اجرای پروژه از طریق پایش و ارزیابی، بازبینی و به‌روزرسانی شود.

[1] Project Design Matrix

omoorepeyman.ir

جدول ۳- نمونه جدول طرح پروژه (پروژه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی در ۴۰۰ حلقه چاه پایلوت دشت مرند)

شرح اجمالی		شاخص‌های عینی تحقیق‌پذیر	ابزار تأیید صحت	فرضیات مهم
اهداف کلی	بهره‌برداری پایدار از آب زیرزمینی دشت مرند	-افزایش تشکل‌های مردمی -کاهش روند افت سطح آب زیرزمینی	-ثبت تشکل‌های مردمی -گزارشات مطالعاتی -مصاحبه با ذینفعان و ذیمدخلان	تأمین زیرساخت‌های ضروری برای افزایش بهره‌وری آب و کشاورزی و/یا معیشت جایگزین و عدم استمرار و توالی خشکسالی
هدف پروژه	سازماندهی مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی دشت مرند (۴۰۰ چاه)	-تدوین برنامه اجرایی -استمرار تشکیل جلسات کارگروه‌ها (یک جلسه در ماه) -تأمین الزامات اجرای برنامه اجرایی	-گزارشات مربوطه -صورتجلسات کارگروه‌ها -مصاحبه با ذینفعان و ذیمدخلان	اولویت هزینه‌کرد اعتبار عمرانی دو ارگان دولتی آب و کشاورزی در چارچوب این پروژه
نتایج	۱- تهیه ساختار مناسب برای مدیریت مشارکتی در محدوده ۴۰۰ چاه	-تدوین برنامه اجرایی با کمک ذینفعان	- گزارشات مطالعاتی - مصاحبه با ذینفعان	استمرار همراهی کارگروه‌های استانی و شهرستانی و رفع موانع مربوطه
	۲- ساختار مناسب برای مدیریت مشارکتی در سطح ۴۰۰ چاه پیاده شده باشد.	-تشکیل هیئت امنای مدیریت چاه‌های دشت (یا هر تشکل کارآمد) -تشکل‌ها و نمایندگان چاه‌ها در قالب اهداف پنج‌گانه حفاظت آب زیرزمینی مطابق با دستورالعمل مدیریت مشارکتی عمل می‌کنند.	- هیئت امنای دشت، دستورالعمل مدیریت مشارکتی برای حفاظت و بهره‌برداری از آب زیرزمینی را در اختیار دارند و به آن عمل می‌کنند. - مصاحبه با ذیمدخلان و گزارشات پایش	تأمین شرایط حقوقی لازم و اولویت هزینه‌کرد اعتبار عمرانی دو ارگان دولتی آب و کشاورزی در چارچوب این پروژه و همراهی شورای حفاظت آب شهرستان و سایر ارگان‌های ذیربط
	۳- تهیه طرح مدیریت مشارکتی حفاظت آب زیرزمینی در چهار پایلوت	-تدوین برنامه اجرایی با مشارکت ذیمدخلان و ذینفعان	-گزارشات مطالعاتی - مصاحبه با ذینفعان و ذیمدخلان	همراهی ارگان‌های ذیربط در سطح شهرستان
	۴- طرح مدیریت مشارکتی برای حفاظت آب زیرزمینی در ۴ روستای پایلوت اجرا می‌شود	-تشکل‌ها و نمایندگان چاه‌ها در چارچوب اهداف پنج‌گانه حفاظت آب‌زیرزمینی و طرح اجرایی مربوطه مشارکت فعال دارند. -حداقل چهار پروژه افزایش بهره‌وری آب و کشاورزی به اجرا درآمده باشد.	گزارشات پایش و ارزیابی	-تأمین شرایط حقوقی لازم توسط ارگان‌های ذیربط در سطح شهرستان -تأمین شرایط فنی لازم -تأمین تسهیلات ضروری
	۵- برنامه اشاعه مدیریت مشارکتی برای کل دشت تنظیم شده است.	-ظرفیت‌سازی لازم صورت گرفته باشد	گزارشات مطالعاتی	-
فعالیت‌های ناظر بر نتایج ۱ و ۲	۱-۱-تشکیل هسته برنامه‌ریزی در چهار روستای الگو			
	۱-۲-تشکیل چهار هیئت امنای بخش			
	۱-۳-تشکیل هیئت امنای دشت			
	۱-۴-تشکیل حداقل چهار تشکل رسمی بهره‌بردار (تعاونی تولید، تعاونی آب‌بران و ...)			
	۱-۵- تهیه برنامه آموزشی آب و کشاورزی و حفاظت منابع آب‌زیرزمینی برای هسته برنامه‌ریزی و هیئت امنای بخش و دشت			

omoorepeyman.ir

فعالیت‌های ناظر بر نتایج ۳ و ۴	۳-۱- تهیه طرح حفاظت آب‌زیرزمینی توسط هیئت امنای بخش و دشت
	۳-۲- تهیه طرح اصلاح الگوی کشت
	۳-۳- تهیه طرح آبیاری صرفه‌جو محور
	۳-۴- تهیه طرح کنترل بهره‌برداری توسط هیئت امنای بخش و دشت
	۳-۵- اجرای چهار پروژه اجرایی در روستاهای الگو
فعالیت‌های ناظر بر نتیجه ۵	۵-۱-تهیه و تنظیم مستندات پروژه
	۵-۲- تدوین الگوی بومی مدیریت مشارکتی آب‌زیرزمینی
	۵-۳- تدوین برنامه‌های آموزشی برای اشاعه الگوی بومی مدیریت مشارکتی آب‌زیرزمینی
	۵-۴- تدوین برنامه اجرایی اشاعه الگو

۲-۳- تهیه و تدوین برنامه عملیاتی (PO)[1]

برنامه زمان‌بندی فعالیت‌های ملموس که به منظور اجرای پروژه تحت عنوان برنامه عملیاتی (PO) تدوین می‌شود، می‌تواند همزمان با تهیه جدول طرح پروژه، تدوین گردد. برای این منظور، نیروهای عملیاتی مشاور (تسهیلگران و نیروهای پایش) با تسهیلگری خود در قالب برگزاری کارگاه‌های طرح‌ریزی، هسته‌های برنامه‌ریزی محلی را کمک می‌کنند تا به منظور تعیین تقدم و تاخر و اولویت بندی فعالیت‌های مندرج در جدول طرح پروژه، برنامه عملیاتی پروژه را که در برگیرنده زمان‌بندی انجام آنها در طول اجرای پروژه باشد، مطابق با قالبی مشابه جدول شماره ۴ تهیه نمایند و در صورت نیاز به تایید کارگروه اجرایی شهرستانی برسانند.

[1] Plan of Operation

omoorepeyman.ir

جدول ۴- اجزای اساسی برنامه عملیاتی (PO)

شرح اجمالی		سال اول به تفکیک ۱۲ ماه	سال دوم به تفکیک ۱۲ ماه	سال سوم به تفکیک ۱۲ ماه	سال چهارم به تفکیک ۱۲ ماه
گروه فعالیت‌ها	عنوان فعالیت				
فعالیت‌های گروه ۱					
فعالیت‌های گروه ۲					
فعالیت‌های گروه ۳					

۲-٤- آماده‌سازی جامعه محلی

با انجام اقدامات زیر زمینه لازم برای ایجاد فهم مشترک از منابع و محدودیت‌های آب و خاک و نیز حس تعلق خاطر در کشاورزان نسبت به منابع آب مشترک (آبخوان و ...) و احساس نیاز به کار جمعی و مشارکتی برای حل مسائل و مشکلات با جامعه محلی فراهم می‌گردد که این امر ضمانتی برای تهیه و اجرای طرح‌های اجرایی توسط جامعه محلی خواهد بود.

۲-٤-۱- پیمایش صحرایی و تهیه نقشه منابع

مشاور (تسهیلگران) کار تهیه نقشه منابع توسط کشاورزان را تسهیلگری می‌کنند. در این فعالیت که شرح آن در زیر آمده است، ترتیبی داده می‌شود تا کشاورزان وضع موجود روستا را بر اساس واقعیت تجسّم کرده و (در قالب نقشه) به شکل بصری درآورند، تا این موضوع بتواند انگیزه‌ای برای انجام فعالیت‌های خودگردان (توسط آنان) شود.

۱) تهیه فرم تهیه نقشه منابع

امور پیمان
omoorepeyman.ir

۲) فراخوان افراد داوطلبِ تهیه نقشه منابع در روستاهای هدف توسط تسهیلگران

۳) تسهیلگران به همراه افراد داوطلبِ تهیه نقشه منابع، گام‌های اقدام و عمل را تعیین کرده و زمان‌بندی اقدامات عملی در این خصوص را مشخص می‌کنند.

٤) جمع‌آوری اطلاعات روستا و تهیه نقشه به شرح زیر:

الف- فراهم‌کردن مقدمات (فراخوان افراد داوطلب تهیه نقشه، تنظیم برنامه زمان‌بندی و غیره)

ب- آشنا کردن افراد داوطلب با کار

ج- پیاده‌روی شناسایی[1]

د- تهیه نقشه (شامل پیاده‌سازی نتیجه کار گروهی بر روی نقشه می‌شود)

ه- تحلیل نتایج (در صورت وجود مشکل، بر روی راه حل آن فکر می‌کنند)

و- ایجاد آمادگی برای ارائه نتایج برای عموم مردم در روستا

ز- ارائه نتایج برای عموم بهره‌برداران روستا (از مردم روستاهای همجوار نیز دعوت می شود)

۵) تلخیص فرایند و خروجی فعالیت‌های صورت گرفته در روستاها جهت ارائه به کارگروه اجرایی شهرستانی.

۲-٤-۲- تشریح و تبیین مبانی و مکانیسم مشارکت مردمی

برگزاری کارگاه‌های آموزشی-برنامه‌ریزی به منظور ایجاد مبانی جهت کارآیی بخشیدن به مدیریت مشارکتی آب، پی بردن به مفهوم و اهمیت مشارکت و اینکه منظور از مشارکت چیست، مزایا و معایب مشارکت، اهمیت شفافیت در اداره تشکل‌های کشاورزان، وضع قوانین و مقررات، ضمانت ایجاد فضای تصمیم گیری، به اشتراک گذاشتن اطلاعات(اطلاع رسانی) و ....

[1] transect walk

omoorepeyman.ir

۲-٤-۳- آموزش دانش پایه آب و خاک و آب زیرزمینی (از طریق تکنیک‌های فراتسهیلگری، مدارس آب کشاورز[1] و ...)

در داخل روستاهای هدف به صورت هر پانزده روز یک‌بار کلاس‌هایی برای کشاورزان برگزار می‌گردد که اداره آن توسط تسهیلگران صورت می‌گیرد. در این کلاس‌ها با تکنیک‌های غیر آکادمیک و ابزار ساده مباحث مختلفی از جمله زمین‌شناسی و نقش اراضی آبرفتی و سیلاب‌ها در تغذیه آب زیرزمینی، هیدروژئولوژی، چرخه آب، سفره آب زیرزمینی و نحوه و روش‌های تغذیه و تخلیه آن، خالی شدن سفره آب زیرزمینی و نشست خاک، خاک، کاربری زمین، کشاورزی ارگانیک، روش‌های آبیاری صرفه‌جو محور، انتخاب الگوی کشت متناسب با مقدار آب موجود به کشاورزان آموزش داده می‌شود. این آموزش‌ها به صورت تئوری، عملی، بازدیدهای صحرایی و با استفاده از مدل‌های فیزیکی به‌طوری‌که برای عموم کشاورزان قابل درک باشد انجام می‌شود. در این کلاس‌ها نحوه جمع‌آوری و اندازه‌گیری اطلاعات آب-هواشناسی نیز آموزش داده می‌شود. همچنین با توجه به اطلاعات جمع‌آوری شده توسط کشاورزان، درباره مشکلات مختلف مربوط به آب زیرزمینی بحث و تبادل نظر شده و بر اساس آموزش‌های ارائه شده، راه حل این مشکلات توسط خود کشاورزان پیشنهاد می‌گردد. علاوه بر موارد فوق‌الذکر، در طول برگزاری کلاس‌های آموزشی، به منظور افزایش آگاهی جوامع محلی، از طریق نشریات محلی و نصب تابلوها در مناطق پر تردد روستا، درباره مفاهیم منابع آب و مشکلات مربوط به آن با زبان عامیانه اطلاع‌رسانی می گردد.

۲-٤-٤- جمع‌آوری اطلاعات پایه منابع آب و تهیه بیلان آب توسط خود کشاورزان

جمع‌آوری اطلاعات پایه منابع آب و هواشناسی، با کمک و راهنمایی و هدایت تسهیلگران و عوامل پایش توسط کشاورزان داوطلب آموزش دیده در مدارس آب کشاورز انجام می‌شود. ابزارهای اندازه‌گیری مناسب از جمله عمق‌یاب الکترونیکی، کرنومتر، ظروف کالیبره شده برای اندازه‌گیری تخلیه چاه‌ها، باران‌سنج و ابزار اندازه‌گیری دبی رودخانه در اختیار کشاورزان قرار داده می‌شود. این ابزار به صورت اشتراکی توسط کشاورزان مورد استفاده

[1] Farmer water schools

omoorepeyman.ir

قرار می‌گیرد. اطلاعات مورد اندازه گیری شامل بارندگی، سطح آب زیرزمینی، آبدهی رودخانه‌ها، آبدهی چاه‌ها و اندازه‌گیری فصلی پارامترهای کیفی آب زیرزمینی در چاه‌های منتخب می‌باشد. اطلاعات به صورت روزانه توسط کشاورزان یادداشت می‌شود و علاوه بر ثبت در پایگاه داده‌های کامپیوتری توسط مشاور پروژه، در مکان‌های مشخصی در داخل روستا برای اهالی نیز به نمایش گذاشته می‌شود. داده‌های موجود در پایگاه اطلاعاتی که بصورت سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) یا وب سایت می‌باشد، مورد تجزیه وتحلیل و مقایسه قرار گرفته و بین کشاورزان و دستگاه های اجرایی به اشتراک گذاشته می‌شود.

کشاورزان با کمک، راهنمایی و هدایت تسهیلگران و عوامل پایش بر اساس اطلاعات و آموخته‌های کسب شده در فعالیت‌های فوق بیلان آب زیرزمینی را به صورت سالانه و قبل از آغاز فصل زراعی محاسبه می‌کنند. خروجی اصلی محاسبه بیلان آب زیرزمینی، برآورد مقدار آب زیرزمینی در دسترس (قابل استفاده) در سال در واحد هیدرولوژیکی مورد نظر می‌باشد. با مشخص شدن مقدار آب زیرزمینی قابل برداشت در منطقه، کشاورزان می‌توانند در خصوص نوع محصول قابل کشت، روش آبیاری مناسب و مقدار آب مورد نیاز تصمیم لازم و بهینه را اتخاذ نمایند. به عبارت دیگر، با آگاهی از این موضوع، علاوه بر شناخت کشاورزان از نحوه پیدایش و توزیع آب زیرزمینی در واحد هیدرولوژیکی مربوط به خود، در خصوص انطباق نوع کشت با مقدار آب قابل دسترس (به‌طور مثال کشت محصولات کم‌آب‌بر در شرایط کمبود آب)، کنترل میزان برداشت از چاه‌های کشاورزی در حد مجاز و پایدار، ذخیره آب از طریق افزایش راندمان آبیاری و افزایش نگهداشت رطوبت خاک تصمیمات مدیریتی بهینه را اتخاذ نمایند.

همچنین در ذیل این اقدام، تحلیل وضعیت و مشکلات منابع آب زیرزمینی و فعالیت‌های مورد نیاز برای مدیریت و حفاظت و بهره‌برداری از آب زیرزمینی در دشت از طریق اجرای کارگاه‌های برنامه‌ریزی با مشارکت فعال دست‌اندرکاران کلیدی انجام و نقش پروژه مدیریت مشارکتی آب در بهبود وضعیت آب زیرزمینی از طریق اجرای طرح احیا و تعادل‌بخشی آبهای زیرزمینی و نتایج و اثرات آن را مورد بررسی قرار می‌گیرد.

omoorepeyman.ir

۳- مرحله سوم: طرح‌ریزی (تهیه طرح‌های عملیاتی و پروژه‌های اجرایی)

در این مرحله، تسهیلگران روستائیان را راهنمایی و کمک می‌کنند تا آنان بعد از آگاهی از مقدار آب زیرزمینی در دسترس در فصل زراعی پیش‌رو و بر اساس درک چرخه آب و خاک و گیاه، کارهایی را که می‌توانند به‌صورت فردی، گروهی و جمعی برای بهبود وضعیت منابع طبیعی، بویژه منابع آب زیرزمینی و افزایش نفوذپذیری خاک و حفظ رطوبت خاک، افزایش حاصلخیزی خاک، صرفه‌جویی در آب، بهبود کشاورزی، ایجاد تعادل بین ظرفیت منابع آب زیرزمینی و برداشت‌ها و ... انجام دهند، به صورت طرح‌های اجرایی ملموس تدوین نمایند.

مشارکت‌دادن کشاورزان و جوامع ذینفع محلی در تهیه طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی این امکان را فراهم می‌کند تا آنان با شناخت بیشتر نسبت به منابع و دارایی‌های خود، و قرار گرفتن در کانون امور، تعلق خاطر و حمایت بیشتری را نسبت این طرح‌ها/پروژه‌ها پیدا کنند و اجرای آنها از ضمانت بیشتری برخوردار شود. به عبارت دیگر، دخالت مستقیم کشاورزان در تدوین برنامه‌ها و طرح‌های حفاظت و بهره‌برداری بهینه از منابع آب زیرزمینی موجب می‌شود کشاورزان به میزان منابع آب در دسترس و مشکلات و تهدیدهای موجود در این زمینه پی برده و موجب می‌گردد تا طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی متناسب با نیاز کشاورزان تدوین شود. این امر باعث ایجاد تعلق خاطر و احساس مالکیت در مورد منابع و تاسیسات آبی در آنان شده و افزایش انگیزه کشاورزان نسبت به صرفه‌جویی در آب و ارتقاء کارآیی مصرف آب و بهره‌وری کشاورزی را به دنبال دارد.

۳-۱- تهیه برنامه اقدام (AP)[1] و طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی

در این مرحله، نیروهای عملیاتی مشاور (تسهیلگران و نیروهای پایش) با تسهیلگری خود در قالب برگزاری کارگاه‌های طرح‌ریزی، هسته‌های برنامه‌ریزی محلی را کمک می‌کنند تا در مقاطع زمانی مختلف در طول مدت زمان اجرای پروژه، به منظور مشخص شدن جزئیات فعالیت‌ها و فرآیند اجرای هر یک از فعالیت‌های مندرج در

[1] Action Plan

امور پیمان
omoorepeyman.ir

برنامه عملیاتی (PO)، برنامه اقدام (AP) آن فعالیت را با رعایت تقویم زراعی و یا فصل کاری (با توجه به اقدامات مختص هر فصل)، در قالبی مشابه جدول شماره ۵ تهیه نمایند. بر اساس برنامه‌اقدام تهیه‌شده برای هر فعالیت، طرح عملیاتی/پروژه اجرایی آن فعالیت مشتمل بر مضمون فعالیت‌ها، ریزفعالیت‌ها و جزئیات انجام کارها، مسئول اصلی اجرا و دستگاه‌های همکار، منابع مالی مورد نیاز و نحوه تامین آنها، تجهیزات مورد نیاز و ... در قالب یک کتابچه تهیه می‌شود و در صورت نیاز به هماهنگی، حمایت و پشتیبانی دستگاه‌های دولتی ذیربط، جهت تایید به کارگروه‌های شهرستانی/استانی ارائه می گردد.

جدول ۵- اجزای اساسی برنامه‌اقدام (AP) برای یک فعالیت موردنظر

(عنوان فعالیت: .....)

ردیف	جزئیات فعالیت (جزئیات کارهایی که باید انجام شود)	مسئول اصلی	مهلت‌انجام (تا کِی)	آورده‌های موردنیاز	نحوه انجام کارهایی که باید تا پایان انجام شود	مسئول اجرا (چه‌کسی)	محدوده زمانی (ماه)				
							۱	۲	۳	۴	۵
۱											
۲											
۳											
۴											
۵											
۶											

به‌طورکلی طرح‌های اجرایی مورد نظر را می‌توان در دو گروه به شرح زیر دسته‌بندی کرد.

۳-۱-۱- طرح‌های اجرایی که به مدیریت کلان دشت در سطح استان و شهرستان مربوط می‌شود (این طرح‌ها زمینه‌ای برای شکل‌گیری مدیریت یکپارچه منابع و پایداری آن می‌باشند) و توسط نهادهای بالادستِ هسته‌های برنامه‌ریزی در سطوح بخش/ شهرستان/ دشت و با تسهیلگری شایسته تسهیلگران و حمایت فنی عوامل پایش تهیه

omoorepeyman.ir

می‌شود. بدیهی است تحقق عملی این‌گونه طرح‌ها علاوه بر حمایت همه‌جانبه جوامع محلی مستلزم حمایت حقوقی، مالی، فنی و ... دستگاه‌های اجرایی دولتی ذیربط حسب نوع طرح از جمله همسوسازی طرح‌های ملی با این‌گونه طرح‌ها می‌باشد.

فهرست و کلیات برخی از طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی که در حفاظت و بهره برداری منابع آب زیرزمینی و احیاء و تعادل‌بخشی این منابع مصداق دارند، به عنوان نمونه در ذیل معرفی می‌شوند. بدیهی است حسب شرایط، ویژگی‌ها، محدودیت‌ها و ظرفیت‌های موجود در دشت یا محدوده مطالعاتی موردنظر برای اجرای پروژه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی و نظر و خواسته کشاورزان، سایر طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی مورد نیاز نیز می‌تواند تهیه و به مورد اجرا گذاشته شود.

- ✓ طرح‌های تجهیز چاه‌ها به کنتور: برای مدیریت آب زیرزمینی یک دشت لازم است میزان آب برداشت‌شده توسط هر چاه قابل اندازه‌گیری و کنترل باشد. از این نظر و به منظور جلوگیری از اضافه‌برداشت چاه‌ها و تضییع حقوق بهره‌برداران و در راستای تضمین آب پایدار و حفاظت از آبخوان، جامعه بهره‌بردار می‌تواند نصب کنتور بر روی چاه‌ها را جهت کنترل برداشت آنها تا سقف مجاز مندرج در پروانه بهره‌برداری پیگیری نماید.
- ✓ طرح‌های کاهش برداشت از چاه‌های کشاورزی: همواره بین آب در دسترس و آب مصرفی بایستی یک تناسب منطقی وجود داشته باشد. بدین معنی که در سال‌هایی که به دلیل کاهش بارندگی و در نتیجه تغذیه نامناسب آبخوان، آب زیرزمینی در دسترس کم است؛ میزان برداشت از چاه‌های کشاورزی نیز متناسب با آن بایستی کاهش یابد. این مهم از طریق ترکیب کشت محصولات متنوع کم‌آب‌بر و روش‌های آبیاری صرفه‌جومحور امکانپذیر می‌باشد. همچنین از طریق روش‌های افزایش نگهداری رطوبت خاک و کاهش تبخیر و تعرق در مزارع، می‌توان تعداد دفعات آبیاری و در نتیجه میزان برداشت از چاه‌ها را کاهش داد.
- ✓ طرح‌های ایجاد بانک اطلاعاتی شفاف و در دسترس همگان از منابع و مصارف آب دشت: ایجاد بانک اطلاعاتی شفاف از میزان منابع آب در دسترس و مجوزهای برداشت آب در یک دشت و میزان مصرف توسط بهره‌برداران به‌گونه‌ای که در دسترس همگان باشد، می‌تواند منجر به ایجاد اعتماد متقابل بین دستگاه‌های اجرایی و ذی‌نفعان و بهره‌برداران منابع آب، گردد. همه ذی‌نفعان می‌توانند به این اطلاعات دسترسی داشته،

omoorepeyman.ir

نظرات خود را نسبت به این اطلاعات اظهار نمایند و با این کار نوعی خودکنترلی اجتماعی در جهت رعایت برداشت مجاز توسط بهره‌برداران و ایجاد شفافیت در این زمینه اتفاق می‌افتد که در نهایت به برداشت منطقی و بهینه از منابع آب دشت منجر می‌گردد. جامعه محلی بهره‌بردار و دستگاه‌های اجرایی ذیربط می‌توانند با مشارکت هم اقدام به طراحی و اجرای این بانک نمایند و در نهایت در شرکت آب منطقه‌ای مستقر گردد.

- ✓ طرح‌های ایجاد سامانه‌های مبادله اجازه برداشت آب (بانک آب): یکی از راهکارهای تحقق ارزش اقتصادی آب و افزایش بهره‌وری آب، ایجاد سامانه‌های مبادله اجازه برداشت آب (بانک آب) است که با توجه به بسترسازی‌هایی که در زمینه توسعه بازارهای محلی آب در حال انجام است، جامعه بهره‌برداران و دستگاه اجرایی ذیمدخل (شرکت آب منطقه‌ای و ...) می‌توانند در کنار سایر فعالیت‌های مشترک نسبت به طراحی و اجرای این سامانه‌ها در چارچوب ضوابط و مقررات موجود یا ابلاغی اقدام نمایند به‌گونه‌ای که به‌شرط ایجاد تعادل در آبخوان زیرزمینی دشت موردنظر، اجازه داده شود بهره‌برداران مجاز نسبت به مبادله اجازه برداشت آب خود با همدیگر اقدام نمایند.
- ✓ طرح‌های تقویت آبخوان زیرزمینی و آبخوان‌داری: به منظور بهبود بیلان آب زیرزمینی و افزایش سهم تغذیه آبخوان، از روش‌های مختلف تغذیه آب زیرزمینی استفاده می‌گردد. به عنوان مثال هدایت سیلاب‌ها و آب قنوات در فصول غیرزراعی به داخل چاه‌های متروکه، گودال‌ها یا پشت‌بندهای ساخته شده برای این منظور، از جمله روش‌های قابل اجرا توسط کشاورزان می باشد.
- ✓ طرح‌های توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی (معیشت جایگزین) به منظور کاهش فشار بر منابع آب زیرزمینی.
- ✓ طرح‌های بهره‌برداری جمعی از چاه‌ها: با توجه به ماهیت و شکل برداشت از آب زیرزمینی که اغلب توسط چاه‌ها و برخلاف آب سطحی در قالب مالکیت فردی انجام می‌گیرد، یکی از راهکارهای عینیت‌بخشی به مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی، می‌تواند بهره‌برداری جمعی از چاه‌های کشاورزی باشد. برای این منظور مشاور (تسهیلگران و عوامل پایش) می‌تواند با استفاده درست از روش‌های مؤثر تسهیلگری از جمله شیوه و فنون فراتسهیلگری، کشاورزان و صاحبان این چاه‌ها را برای تجمیع بهره‌برداری چاه‌ها کمک و ترغیب نماید. در تهیه طرح بهره‌برداری جمعی از چاه‌ها موارد زیر می‌تواند مدنظر قرار گیرد:

omoorepeyman.ir

- کاهش تعداد چاه‌های بهره‌برداری و تجمیع آن‌ها
- توجه به مؤلفه‌ها و مرزهای اجتماعی– فرهنگی برای مشارکت (سامانه‌های عرفی و شعاع خویشاوندی)
- وجود الگوی کشت یکسان بین افراد مشارکت‌کننده در طرح
- بررسی امکان احداث استخرهای مشترک.

تبصره- مشاور در فرآیند تهیه طرح‌های عملیاتی بایستی به‌گونه‌ای تسهیلگری نماید که علاوه بر طرح‌های پیشنهادی فوق‌الذکر و سایر طرح‌های ابتکاری کشاورزان بدون القاء نسخه‌های بالا به پایین و از پیش تعیین‌شده، طرح‌های وزارت جهاد کشاورزی و نیرو مرتبط با حفاظت و بهره برداری از منابع آب وخاک نیز مورد توجه قرار گیرد.

۳-۱-۲- طرح‌ها یا پروژه‌های اجرایی که در سطح روستا به اجرا در آمده و بیشتر استفاده بهینه از آب و زمین را در محدوده یک روستا در نظر دارد. این‌گونه طرح‌ها با کمک و راهنمایی تسهیلگران و حمایت فنی عوامل پایش توسط هسته‌های برنامه‌ریزی محلی تهیه و با همکاری ذینفعان محلی به مورد اجرا در می‌آیند. نمونه‌هایی از این طرح‌ها در زیر معرفی می‌شود.

- ✓ طرح‌های بهبود و ارتقای روش‌های آبیاری، کاهش تبخیر و تعرق در مزارع
- ✓ طرح‌های تغییر و بهبود الگوی کشت
- ✓ توسعه کشت‌های گلخانه‌ای و کشت‌های ارگانیک
- ✓ طرح‌های تجهیز و نوسازی اراضی شامل تسطیح اراضی، یکپارچه‌سازی اراضی و ...
- ✓ طرح‌های ایجاد سامانه‌های نوین آبیاری
- ✓ طرح‌های بهبود حاصلخیزی خاک
- ✓ طرح‌های بهبود مدیریت آب در مزرعه.

omoorepeyman.ir

۳-۲- تبادل دانش فنی کارشناسان و دانش تجربی بهره‌برداران و آموزش‌های تخصصی

در این مرحله لازم است جبران کاستی‌های فنی-تخصصی متناسب با نیازهای کشاورزان در راستای اجرای طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی تهیه‌شده، از طریق ارائه "آموزش‌های تخصصی" مورد توجه قرار گیرد. به عبارت دیگر، عوامل مشاور در خصوص مشکلاتی که کشاورزان در فعالیت‌های روزانه خود با آن مواجه می‌شوند، طرف مشورت آنان قرار می‌گیرند و دانش و اطلاعات فنی مورد نیاز را در اختیار آنان قرار می‌دهند.

از این رو با کمک تسهیلگران و عوامل پایش، دانش فنی-تخصصی مربوط به حفاظت و بهره‌برداری منابع آب زیرزمینی و منابع طبیعی و آبخوان‌داری، تهیه برنامه آبیاری، فنون استفاده صحیح آب در مزرعه، کاهش تبخیر و تعرق گیاه، تعیین الگوی کشت مناسب، روش‌های کشت وکار و ... در تعامل با دانش تجربی و سنتی جامعه بهره‌بردار قرار گرفته، زمینه برای تلفیق دانش بومی و دانش مدرن فراهم می‌گردد. لذا آموزش‌های مورد نیاز به کشاورزان در اجرای طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی، باید از سوی مشاور مورد توجه قرار گیرد. به این منظور، متناسب با ماهیت طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی، مشخصات منطقه اجرای پروژه از جمله وضعیت کشاورزی منطقه، آبخوان زیرزمینی منطقه، آب وهوا، شرایط اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و ...، اقدامات زیر توسط مشاور انجام می‌گیرد.

الف) نیازسنجی کشاورزان در هسته‌های برنامه‌ریزی محلی شامل:

گام اول: مقدمات نیازسنجی

گام دوم: گفت‌وگو با کشاورزان و جمع‌آوری نیازهای کشاورزان

گام سوم: دسته‌بندی و ساماندهی نیازها و تهیه گزارش بررسی‌ها

گام چهارم: تهیه محتواهای آموزشی مورد نیاز کشاورزان شامل فنون تخصصی مناسب از بین فنون موجود و جدید.

ب) توانمندسازی نیروی انسانی بر اساس نتایج نیازسنجی‌ها و به شرح زیر برنامه‌ریزی و اجرا می‌شود:

۱) تربیت تسهیلگر بومی شامل: آموزش‌های پیش از شروع به‌کار، آموزش‌های پس از شروع به کار، توانمندسازی متصدیان و بهره‌برداران چاه‌ها و برگزاری کلاس‌های آموزشی برای آنها

omoorepeyman.ir

۲) آموزش کشاورزان از طریق آموزش فردی با استفاده از ملاقات در مزرعه و منزل، آموزش گروهی با استفاده از تکنیک‌های مدرسه مزرعه، روز مزرعه و ...، تشکیل محفل گپ و گفت‌وگوی گروهی سر چاه‌ها یا برگزاری کلاس‌های آموزشی در روستاها، آموزش جمعی/همگانی با استفاده از وسایل ارتباط جمعی و اطلاع‌رسانی.

٤- مرحله چهارم: اجرا، پایش و بازخورد

مشاور موظف است به منظور تحقق اهداف و خروجی‌های مورد انتظار که در قالب جدول طرح پروژه تهیه شده است، جامعه محلی را با مشارکت دست‌اندرکاران کلیدی تسهیلگری نماید تا ضمن ایجاد سازمان کار و تشکیلات مدیریتی (نظام بهره‌برداری مناسب/نهادسازی) فعالیت پیش‌بینی‌شده در طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی را تحقق بخشیده و سپس نسبت به پایش و ارزیابی آنها اقدام نماید.

٤-١- ظرفیت‌سازی ساختاری و نهادسازی در جوامع محلی

در جریان اجرای پروژه که دانش فنی و مهارتی به کشاورزان منتقل می‌شود، بویژه هنگام تهیه طرح‌های اجرایی توسط مردم، مسئله این خواهد بود که چگونه می‌توان در بلندمدت بین طرح‌های مختلف و مجزّا، هماهنگی ایجاد کرد و رابطه لازم و منطقی با مدیریت آب زیرزمینی در دشت فراهم نمود. در این مقطع، در پاسخ به این سؤال که چه ابزارهایی برای حل این مسئله وجود دارد، اگر بحث و گفت‌وگوهایی که در این خصوص بین مردم صورت می‌گیرد، به‌درستی تسهیلگری شود، به‌طور حتم پیشنهاداتی مبنی بر "ضرورت ایجاد تشکل‌های مردمی جهت مدیریت آب‌های زیرزمینی" از طرف آنان مطرح خواهد شد. اگر در این مقطع نیز بحث‌هایی که درباره ملزومات ایجاد چنین تشکل‌هایی صورت می‌گیرد، تسهیلگری شود، توجه مردم معطوف به ساختار تشکل و اساسنامه جهت اداره این تشکل شده و در این باره هم افزایی صورت می‌گیرد. در این جا احتمال درخواست از طرف مردم مبنی بر آموزش تهیه اساسنامه بالا خواهد بود. در چنین شرایطی کافی است پروژه آموزش‌های تکمیلی مورد نیاز را به مردم بدهد تا به‌طور طبیعی طبق خواسته ذینفعان محلی نهاد و تشکل مورد نظر آنان برای

omoorepeyman.ir

هماهنگی پیشبرد امور پروژه و تقسیم وظایف و نقش‌ها بین مردمان بومی و جوامع محلی ذینفع شکل گیرد. در واقع تسهیلگران با ارائه آموزش‌های لازم، کار را به سمتی پیش می‌برند که "پایداری کار" و "استقلال مردم (عدم وابستگی)" حاصل شود.

البته در این رابطه لازم است ابتدا نظام تصمیم‌گیری سنتی و یا هر نظام بهره‌برداری موجود در جوامع محلی مورد توجه قرار گیرد. در صورتی که نظام سنتی موجود پاسخگوی نیازهای جدید نشود و یا نظام بهره‌برداری موجود نیاز به تقویت و ایجاد ظرفیت‌های جدید در آن باشد، سازماندهی جدید بر این اساس بایستی پی‌ریزی شود تا امکانات ساختاری و حقوقی لازم برای اجرای طرحهای اجرایی و عملیاتی فراهم گردد.

معمولاً با کارکرد چند ماهه هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و نهادهای بالادست آنها در سطح بخش/شهرستان، ضرورت خارج شدن از موقعیت «حقیقی» به سمت یک موقعیت «حقوقی» مشهود می‌گردد. در این زمان، این نهادهای بالادست به عنوان هیئت مؤسس نهاد یا تشکل رسمی بهره‌برداران (شرکت تعاونی تولید روستایی، تعاونی آب‌بران و...) در جهت شکل‌دهی این تشکل‌ها وارد عمل می‌شوند. برای دستیابی به این مهم، گام‌های زیر طی می‌شود:

گام اول: تبیین و تشریح مفهوم مشارکت و اهمیت و ضرورت کار گروهی و اخذ نظرات کشاورزان

گام دوم: تشریح الگوهای مختلف نظام‌های بهره‌برداری، حوزه عمل و میزان پشتیبانی قانونی هر مورد

گام سوم: تعیین نوع نظام بهره‌برداری مناسب با نظر نهادهای بالادست در سطح بخش/شهرستان

گام چهارم: ارسال درخواست اعضای این نهادها به عنوان هیئت موسس تشکل

گام پنجم: دریافت موافقت و افتتاح حساب بانکی

گام ششم: تشکیل مجمع و انتخاب هیئت مدیره

گام هفتم: انتخاب مدیرعامل و ثبت تشکل رسمی ایجاد شده (تعاونی تولید روستایی، تعاونی آب‌بران و...)

گام هشتم: انجام آموزش ارکان تشکل رسمی ایجاد شده (تعاونی تولید روستایی، تعاونی آب‌بران و...)

امور پیمان
omoorepeyman.ir

تبصره ۱- «ظرفیت‌سازی ساختاری و نهادسازی در جوامع محلی» بنا به شرایط اجتماعی و خواست جامعه محلی می‌تواند قبل یا بعد از مرحله «تهیه طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی» و یا همزمان با آن انجام گیرد. در صورتی‌که این کار بعد از تهیه طرح‌ها انجام شود، نیاز به ایجاد این نهاد ملموس‌تر بوده و پایداری نهادها تضمین شده خواهد بود. به این دلیل این بخش از فعالیت‌های مشاور در مرحله چهارم آورده شده است.

تبصره ۲- چنانچه خواست جامعه محلی بر تشکیل یکی از نظام‌های بهره برداری شامل شرکت تعاونی تولید روستایی، شرکت سهامی زراعی و کشت و صنعت باشد، بر اساس مفاد ابلاغیه شماره ۰۲۰/۷۵۸۷ مورخ ۱۳۹۵/۳/۲۵ وزارت جهاد کشاورزی عمل خواهد شد.

٤-۲- اجرای طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی تهیه شده

در این مرحله، با تسهیلگری تسهیلگران و پشتیبانی فنی عوامل پایش، کشاورزان در قالب نهادهای شکل‌گرفته طرح‌های اجرایی تهیه‌شده را مرحله به مرحله به اجرا در می‌آورند. مدت زمان اجرای این طرح‌ها در سطح روستاها یا دشت بسته به محتوا و مضمون فعالیت‌های مربوطه متغیر خواهد بود و می‌تواند بین شش ماه تا یک سال به طول بینجامد هرچند این مدت بسته به مضمون کار متفاوت خواهد بود لیکن برخی از آنها مانند فعالیت‌های مرتبط با صرفه‌جویی آب دائمی باشد و یا مانند فعالیت‌های مربوط به افزایش ضریب رطوبت خاک و تقویت آبخوان زیرزمینی و آبخوانداری، به صورت فصلی انجام می‌شود.

٤-۳- پایش، ارزیابی و ارزشیابی

کار پایش همزمان با اجرای طرح‌ها در سطح روستاها توسط عوامل پایش صورت می‌گیرد.

پایش و ارزیابی و ارزشیابی سه جنبه کلی دارد: ۱)پایش و ارزیابی فرآیند توسعه مدیریت مشارکتی آب ۲)ارزیابی نتایج طرحهای عملیاتی و پروژه‌های اجرا شده ۳)ارزشیابی اثرات اجرای پروژه مدیریت مشارکتی در بهبود بهره‌وری منابع آب و کشاورزی، پایداری منابع، ایجاد سرمایه‌های اجتماعی و ...

برای تحقق این موارد، مشاور موظف است اقدامات زیر را انجام دهد:

omoorepeyman.ir

۱) اجرای کارگاه‌های مشارکتی برای تعیین شاخص‌های مورد نیاز پایش فرآیند و ارزیابی نتایج اجرای طرح‌های عملیاتی و پروژه‌های اجرایی و همچنین تهیه برنامه جمع‌آوری داده‌ها و اقدام در جهت جمع‌آوری آن، با حضور مدیر پروژه مشاور و مدیر پروژه کارفرما، کارشناسان بومی (از مشاور و از بخش دولتی)

۲) اجرای کارگاه‌های مشارکتی برای ارزیابی فرآیند پروژه توسعه مدیریت مشارکتی با حضور مدیر پروژه مشاور و مدیر پروژه کارفرما، کارشناسان بومی (از مشاور و از بخش دولتی)، هر ماه یک بار

۳) اجرای کارگاه‌های مشارکتی برای ارزیابی نتایج اجرای طرح‌های عملیاتی و پروژه‌های اجرایی با حضور مدیر پروژه مشاور و مدیر پروژه کارفرما، کارشناسان بومی (از مشاور و از بخش دولتی)

٤) اجرای کارگاه های مشارکتی برای تعیین شاخص‌های مورد نیاز ارزشیابی اثرات اجرای پروژه مدیریت مشارکتی با حضور مدیر پروژه مشاور و مدیر پروژه کارفرما، کارشناسان بومی (از مشاور و از بخش دولتی)

۵) اجرای کارگاه‌های مشارکتی برای ارزشیابی اثرات اجرای پروژه با حضور مدیر پروژه مشاور و مدیر پروژه کارفرما، کارشناسان بومی (از مشاور و از بخش دولتی)، در پایان پروژه

٦) جمع‌آوری مستندات و تدوین آن و ارائه گزارش‌های مصور از اقدامات این مرحله به همراه اسناد مربوطه به کارفرما.

تبصره ۱- علاوه بر برنامه جاری پایش و ارزیابی یاد شده، مجموعه مشاور موظف است بر اساس دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب، همکاری لازم را با گروه ارزیاب تعیین شده توسط کارگروه ملی توسعه مدیریت مشارکتی آب، در ارزیابی میان‌دوره ای و پایانی عملکرد پروژه به عمل آورد.

۵-مرحله پنجم: پایداری پروژه و مستندسازی

۵-۱- پایداری پروژه

با توجه به اهمیت پایداری پروژه و تداوم حضور و مشارکت بهره‌برداران و کشاورزان ذینفع در فرآیند تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی و تهیه و اجرای طرح‌های عملیاتی و پایش آنها در قالب تشکل‌ها و سایر نهادهای مشارکتی ایجاد شده، تدوین یک برنامه پایداری جامع پروژه امری ضروری و موثر در موفقیت و نیل به

omoorepeyman.ir

اهداف پروژه است. پایداری، یک فرآیند فعال و پویا است که با شکل‌گیری و اجرای یک پروژه آغاز می‌شود و در نهایت تبدیل به یک بخش جدایی‌ناپذیر از جامعه محلی می‌شود. تعریف یک سازوکار برای پایدار شدن آموخته‌ها، دستاوردها و اثرات پروژه منوط به نهادینه‌کردن شیوه‌ها و فنون بکار گرفته شده در پروژه اجرا شده می‌باشد، به‌طوری که جامعه محلی به سازوکاری دست یابد و ظرفیت آن در جریان اجرای پروژه چنان افزایش یابد که قادر باشد در حفظ و نگهداری نتایج، دستاوردها و اثرات آن به‌طور مستقل عمل کند. برنامه‌ریزی برای پایداری نتایج و اثرات یک پروژه بهتر است همزمان با شروع آن پروژه آغاز شود تا زمان لازم برای نهادینه شدن شیوه‌ها و فنون بکار گرفته شده و اصلاحات ناشی از آن، وجود داشته باشد. پایداری آموخته‌ها، نتایج و دستاوردهای پروژه با تهیه توافقنامه‌های دو جانبه و چند جانبه حقوقی، مالی، حمایتی، پشتیبانی، ساختاری و ... بین دست‌اندرکاران، تقویت می‌شود.

برای این منظور مشاور موظف است برنامه پایداری را برای دوران پس از اتمام پروژه با مشارکت جوامع محلی ذینفع و هماهنگی و همکاری دستگاه‌های دولتی ذیمدخل تهیه و بسترهای اجرای آن را فراهم نماید، به‌طوری که پایداری پروژه از تضمین کافی برخوردار باشد. مشاور می‌بایست از همان آغاز پروژه، پیش‌بینی‌های لازم و ملزومات مورد نیاز را برای تدوین این برنامه فراهم نماید.

در این برنامه بایستی وظایف و مسئولیت‌های دستگاه دولتی و تشکل بهره‌برداران همراه با زمان‌بندی انجام کار در کارگاه‌های طرح‌ریزی توسط هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و نهادهای بالادستِ آنها در سطوح بخش/ شهرستان/دشت تهیه گردیده و به روش تعاملی به تأیید کارگروه‌های شهرستانی و استانی رسانده شود. در این برنامه بایستی مواردی از قبیل خودگردانی مالی و پایداری اقتصادی تشکل یا هر نهاد مشارکتی ایجاد شده توسط کشاورزان، پشتیبانی و حمایت اقتصادی، حقوقی، فنی و اجتماعی دستگاه‌های دولتی ذیمدخل در سال‌های اول شکل‌گیری این نهادها و سازوکارهای حقوقی مورد نیاز برای پشتیبانی دستگاه‌های دولتی ذیمدخل از این نهادها و ارائه خدمات فنی-پشتیبانی جهت ارتقای آگاهی و توانمندی و ظرفیت آنها، و ... پیش‌بینی و ملحوظ گردد و دستورالعمل‌های مورد نیاز برای این کارها را با کمک هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و نهادهای بالادستِ آنها در سطوح بخش/ شهرستان/دشت تدوین و به کارفرما ارائه نماید.

omoorepeyman.ir

برای پایداری پروژه مدیریت مشارکتی آب، لازم است مشاور در سال پایانی پروژه، مطابق با توافقات بدست آمده در جمع دست‌اندرکاران کلیدی، چارچوب برنامه پایداری را تدوین نموده و نسبت به احصاء فعالیت‌ها و وظایف دستگاه دولتی و ذینفعان محلی با مشارکت آنان اقدام نماید. در شش ماهه پایانی پروژه نسبت به تدوین برنامه پایداری از طریق هسته‌های برنامه‌ریزی محلی و نهادهای بالادستِ آنها در سطوح بخش/ شهرستان/دشت و سایر ذیمدخلان اقدام نماید. لازم است تسهیلگران مشاور در این مقطع زمانی به تدریج جای خود را به تسهیلگران بومی و داوطلبان محلی از ذیربط‌ها داده و بیشتر به امور تدوین گزارشات مستندسازی و پی‌گیری ضمانت‌های حقوقی برای تحقق توافقات دو و چندجانبه اختصاص دهند.

نحوه انجام فعالیت‌ها به‌گونه‌ای خواهد بود که هر یک از طرفین دستگاه اداری چه در سطح استان، شهرستان، دهستان و ذینفعان محلی در فرآیند پیاده‌سازی مدیریت مشارکتی حضور داشته و آموزش‌های لازم را دیده و نسبت به وظایف خود آگاهی یافته و به آن عمل نمایند. اقدامات و فعالیت‌های برنامه پایداری در هر سال در کارگروه هماهنگی استانی مورد پایش قرار گرفته و جهت بررسی، ارزیابی به کارگروه ملی مدیریت مشارکتی آب ارسال می‌گردد. در پایان سال سوم ارزیابی پایانی توسط کارگروه ملی انجام می‌گیرد. در زیر سرخط‌های کاری که می‌بایست در انتهای پروژه مشخص باشد، فهرست شده است:

الف- خودگردانی مالی و پایداری اقتصادی تشکل یا هر نهاد یا سازمان اجتماعی بهره‌برداران (به عنوان مثال از طریق خرید تضمینی محصولات، تخفیف آب‌بهاء و ...)

ب- تعریف حمایت‌های اقتصادی، فنی و اجتماعی مورد نیاز بهره‌برداران برای اجرای طرح‌های عملیاتی تهیه شده در جریان اجرای پروژه و پس از اتمام پروژه

ج- راهکارها و برنامه‌های حمایتی دستگاه‌های دولتی ذیمدخل در سال‌های اولیه شکل‌گیری تشکل‌ها و نهادهای مشارکتی (نظیر توافق‌نامه همکاری مشترک شرکت آب منطقه‌ای و سازمان جهاد کشاورزی با این نهادها جهت واگذاری بخشی از امور تصدی‌گری بخش آب و کشاورزی به این نهادها در قالب قوانین و مقررات)

د- تدوین برنامه‌های آگاهی‌بخشی، آموزش و توسعه توانمندی و ظرفیت جامعه بهره‌برداران

omoorepeyman.ir

هـ- عضویت تشکل یا نهاد مشارکتی در مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر حوزه مدیریت آب و خاک در چارچوب قوانین و مقررات

و- پیشنهاد اصلاح قوانین و مقررات موجود به منظور رسمیت بخشیدن به نهاد بهره‌برداران به عنوان یک نهاد تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر

ز- پیشنهاد تعیین یک فرد آموزش‌دیده که در فرآیند توسعه مدیریت مشارکتی آب مشارکت فعال داشته، برای مراقبت از نتایج و پایداری پروژه از طریق سازمان‌کار پیش‌بینی شده در دستورالعمل مدیریت مشارکتی آب.

ح- همچنین مشاور موظف است پس از تشکیل و استقرار تشکل و الگوی مختلف نظام‌های بهره‌برداری، به منظور نهادینه‌نمودن خرد جمعی، حفظ و پایداری ارتباط دوسویه و تقویت گفتمان منسجم وکارآمد بین جامعه محلی بهره‌بردار و دستگاه‌های اجرایی ذیربط، "شورای گفت‌وگو" را با مشارکت تشکل‌های ایجادشده راه‌اندازی نماید.

۵-۲- مستندسازی پروژه

ارائه گزارش کار از فرآیند و مراحل اجرای پروژه توسعه مدیریت مشارکتی آب، موانع و چگونگی رفع موانع، درس‌های آموخته، تعداد و مشخصات جلسات کارگاهی، تعداد و مشخصات جلسات آموزشی، طرح‌های اجرایی تهیه شده، اطلاعات پایه جمع‌آوری شده، داده‌های پایش و ارزیابی و ارزشیابی و ... محتوای مستندسازی را تشکیل می‌دهد. بر این اساس، مشاور موظف است از ابتدای پروژه اقدامات ذیل را انجام دهد:

- تشکیل پایگاه داده‌ای مورد نیاز (سیستم اطلاعات جغرافیایی)
- تهیه گزارش از مراحل اجرای فعالیت‌های پروژه و تحلیل مربوطه
- مستندسازی و تدوین گزارش نهایی، تهیه مستندات تصویری (عکس، اسلاید، فیلم)
- ضبط گفت‌وگو با ذینفعان، مسئولان و کارشناسان و مردم محلی
- تهیه گزارش از برگزاری جلسات مشارکتی و توانمندسازی گروه‌های هدف

omoorepeyman.ir

- ثبت نتایج بازدیدهای میدانی
- تنظیم و تدوین کتابچه جامع پروژه (پوشش دهنده کلیه بندهای شرح خدمات باشد)

تبصره ۱- مقاطع زمانی تنظیم و ارائه گزارش شامل پایان هر مرحله از فرآیند اجرای پروژه و نیز پایان پروژه می‌باشد. مشاور موظف است اسناد و مدارک مربوط به کلیه فعالیت‌های پروژه از قبیل گزارش‌ها، صورتجلسات، فرم‌های جمع‌آوری اطلاعات، فیلم، عکس و ... را در قالب اقلام اطلاعاتی مندرج در بندهای ۱ تا ۶ زیر در طول پروژه تهیه و در پایان هر مرحله و در انتهای پروژه، تجمیع شده آنها را به‌گونه‌ای‌که اهداف زیر محقق شود، تدوین و ارائه نماید.

- کنترل فرایند اجرا، اثربخشی و کارآیی پروژه جهت اصلاح فرآیندها و روش‌های انجام کار
- فراهم نمودن زمینه‌های انجام ارزیابی‌های میان‌دوره‌ای و پایانی پروژه
- ثبت تجربیات جهت بکارگیری در سایر پروژه‌های مشابه

۱- مستندات اداری (مکاتبات، صورتجلسات، فهرست و مشخصات نیروی انسانی درگیر در پروژه، مدارک مالی، فعالیت‌های مالی و قراردادی و ...)

۲- مستندات اطلاعات پایه بر پایه سیستم اطلاعات جغرافیایی (شامل روستاها و مشخصات آنها، فهرست و مشخصات بهره‌برداران از جمله پروانه بهره‌برداری آب و تقسیم‌نامه‌های آب و مدیریت بهره‌برداری و نگهداری موجود، اراضی و محصولات کشاورزی، تشکل‌ها/نهادهای مشارکتی موجود و آتی بهره‌برداران)

۳- مستندات آموزشی (فهرست و مشخصات دوره‌ها، کارگاه‌ها و جلسات آموزشی و توانمندسازی برگزار شده، مشخصات شرکت‌کنندگان و آموزش‌دهندگان و ...)

۴- مستندات فنی (شامل طرح‌های عملیاتی/پروژه‌های اجرایی تهیه شده، فهرست و مشخصات طرح‌های اجراشده، عملکرد محصول، درآمد کشاورزان، تغییر سطح آب زیرزمینی، میزان آبدهی چاهها، تعداد کف‌شکنی و جابجایی چاهها قبل و بعد از اجرای پروژه و ...)

۵- تدوین گزارش تحلیلی-توصیفی از عملکرد و اثربخشی پروژه براساس اهداف کلی، اختصاصی و خروجی‌های مورد انتظار پروژه شامل:

امور پیمان
omoorepeyman.ir

الف) گزارش تحلیلی-توصیفی میان‌دوره ای: این گزارش پس از ایجاد الگوی پایه در روستاهای نمونه تهیه می‌شود.

ب) گزارش تحلیلی-توصیفی پایانی: این گزارش پس از پوشش برنامه مدیریت مشارکتی در همه روستاهای هدف تهیه می‌شود.

این گزارش‌های تحلیلی حداقل دارای اقلام اطلاعاتی زیر در ابتدا و انتهای هر دوره (میان‌دوره‌ای و پایانی) خواهد بود:

- تغییرات سطح آب زیرزمینی، الگوی مصرف آب (حجم مصرف آب در واحد سطح)، کنترل برداشت و صرفه‌جویی در مصرف آب از چاهها
- ظرفیت و توانمندی کشاورزان در انجام وظایف و مسئولیت‌های حفاظت و بهره‌برداری منابع آب زیرزمینی
- میزان تحقق نظام مدیریت مشارکتی و جمعی آب و خاک
- عملکرد محصول در واحد سطح و بهره‌وری آب
- درآمد و وضعیت معیشتی کشاورزان

۶- تهیه کتابچه راهنمای فنی و آموزشی برای استفاده در اشاعه مدل توسعه مدیریت مشارکتی آب زیرزمینی.

تبصره ۲- کلیه مستندات و گزارش‌های مشاور توسط گروه ارزیاب کارگروه ملی مدیریت مشارکتی آب (موضوع بند ۸ دستورالعمل توسعه مدیریت مشارکتی آب)، با هدف بررسی میزان تحقق اهداف کلی و اختصاصی و خروجی‌های مورد انتظار مندرج در بند ۴ دستورالعمل مذکور، مورد استفاده قرار می‌گیرد.

omoorepeyman.ir